

T. C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI PARA FONU
KREDİ KAYNAKLARI VE KULLANIMI
"TÜRKİYE'NİN FON'DAN KAYNAK KULLANIMI"

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kemal YILDIRIM

ESKİŞEHİR - 1985

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
ULUSLARARASI PARA SİSTEMİ VE	
ULUSLARARASI PARA FONU (IMF)	
1 . BRETTON WOODS SİSTEMİNDEN ÖNCEKİ DURUM	3
2 . BRETTON WOODS SİSTEMİ VE IMF'NİN DOĞUŞU ..	5
2.1. Keynes Planı	5
2.2. White Planı	6
2.3. Keynes ve White Planlarını Birleştirme Çabaları ve IMF'nin Doğuşu	7
3 . BRETTON WOODS SİSTEMİ'NİN ÖZELLİKLERİ	9
4 . SİSTEMİN SORUNLARI	11
4.1. Likidite ve Anahtar Paraya Güven Sorunu	11
4.2. Dış Denge Sorunu	12
4.3. Emisyon Kazançları Sorunu	12
4.4. Kaynak İsrarı ve Spekülasyon Sorunu	12
5 . BRETTON WOODS SİSTEMİ'NDE IMF'NİN NİTELİĞİ VE ÖNEMİ	13
5.1. Fonun Amaçları	14
5.2. Fonun Yönetimi	15
5.2.1. Güvernörler Kurulu	15
5.2.2. Konsey	16
5.2.3. Yönetim Kurulu	16
5.2.4. Genel Müdür ve Fon Personeli	17
5.3. Fon Üyeliği ve Kotalar	17

G İ R İ Ő

1944'de Bretton Woods kasabasındaki uluslararası konferansın çalışmaları sonucunda iki kuruluş doğdu. Bunlar, Dünya Bankası Gurubu ve Uluslararası Para Fonu (İMF) idi. Yalnızca Dünya Bankası Gurubu başlıbaşına bir tez konusu olacak kadar geniş kapsamlı olduğundan, bu çalışma günümüze kadar geliştirilmiş en büyük uluslararası para örgütü olan İMF ile sınırlandırılmıştır.

İMF bugüne kadar uluslararası para sorunları konusunda danışma ve işbirliği sağlamak, uluslararası ticaretin gelişmesi ve dengeli büyümesini kolaylaştırmak, kambiyo istikrarını teşvik etmek, üye ülkelerin aralarındaki cari işlemlerin yürütmesini ve çok yönlü ödemeler sisteminin kurulmasını sağlamak, kaynaklarını üye ülkelere tahsis etmek, üyelerin kendilerine güvenlerini artırmak ve böylelikle dış ödemelerdeki dengesizlikleri gidermek gibi amaçlarla kurulmuştur.

Çalışmada daha çok İMF'nin kredi kaynaklarının neler olduğu, kaynaklarının üye ülkeler ve ülkemiz tarafından nasıl kullanıldığı açıklanmaya çalışılacaktır.

Dört bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde; İMF'nin doğuşu, yapısı, amaçları, uluslararası para sistemi içerisindeki yeri, etkinliği ve görevleri kısaca açıklanmıştır. İkinci bölümde; İMF kredi kaynaklarının neler olduğu ve nasıl oluştuğu incelenmiştir. Üçüncü bölümde; kredi kaynaklarından yararlanma koşulları ve prosedürü anlatılmış, Fon tarafından üyelerine sağlanan kredi türleri, kullanım oranları 1984 yılı itibariyle gösterilmiştir. Dördüncü bölümde; Türkiye'nin İMF kredilerinden yararlanma olanakları tartışılmıştır.

T A B L O L A R

Tablo		Sayfa
<u>No</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>No</u>
I	IMF'ye Üye Ülkelerin Kotaları ve Yüzde Payları, Büyüklük Sıralamasına Göre İlk Kırkiki Ülke	25
II	IMF Kredileri İçin Üyelerden Tahsil Edilen Bedeller	28
III	SDR'yi Oluşturan Üye Ülke Paraları ve Ağırlıkları	36
IV	IMF de Kotaların Oluşum Biçimi ve Doğrudan Alımlar Yoluyla Fon'dan Kaynak Kullanım Oranları	43
V	Türkiye'nin Doğrudan Alımlar Yoluyla Kaynak Kullanımı	65
VI	Genişletilmiş Fon Kolaylığı Çerçevesinde Türkiye'nin Fon'dan Kaynak Kullanımı	66
VII	Türkiye'nin Fon'dan Çekebileceği Kaynakların Topluca Gösterimi	67
VIII	Türkiye'nin IMF'den Yaptığı Tüm Çekişler	
	1947-1979 Yılları	69
IX	Türkiye'nin IMF'ye Yaptığı Geri Ödemeler	
	1947-1979 Yılları	70
X	Türkiye'nin 1980-1984 Yıllarında IMF'den Net Kaynak Kullanımı	70

5.4. Fonun Görevleri	18
5.5. Fonun Etkinliği ve Önemi	19
6 . JAMAİKA KARARLARI VE IMF	22

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

I M F'N İ N K R E D İ K A Y N A K L A R I

1 . FON DIŞINDAN YARATILAN KAYNAKLAR	24
1.1. Kotalar	24
1.2. Borçlanma Anlaşmaları	27
1.3. Hizmet Bedelleri-Faiz Gelirleri ve Diğer Gelirler	28
2 . FON İÇİNDEN YARATILAN KAYNAKLAR	29
2.1. Özel Çekiş Hakları (SDR)	29
2.1.1. SDR'ye Üyelik ve Tahsis	30
2.1.2. SDR'nin Kullanımı	32
2.1.3. SDR'nin Hesaplanması	34

Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M

I M F K A Y N A K L A R I N I N K U L L A N I M I

1 . KAYNAKLARDAN YARARLANMA KOŞULLARI VE SÜRECİ (STAND-BY DÜZENLEMELERİ)	38
1.1. Kaynaklardan Yararlanma Koşulları	38
1.2. Kaynaklardan Yararlanma Süreci (Stand-by Düzenlemeleri) ..	41
2 . YARARLANILAN KREDİ TÜRLERİ	42
2.1. Doğrudan Alımlar	42
2.2. Genişletilmiş Fon Kolaylığı	48
2.3. Ek Finansman Kolaylığı ve Genişletilmiş Yardım Politikası..	50
2.4. Telafi Edici Finansman Kolaylığı	53
2.5. Tampon Stok Kolaylığı	55

2.6. Petrol Kolaylıkları	56
2.6.1. 1974 Petrol Kolaylığı	56
2.6,2. 1975 Petrol Kolaylığı	57
2.7. Para Yardım Hesabı	58
2.8. Emniyet Fonu	58

D Ö R D Ü N C Ü B Ö L Ü M

T Ü R K İ Y E ' N İ N F O N D A N K R E D İ K U L L A N I M I

1 . T Ü R K İ Y E İ M F İ L İ Ő K İ L E R İ	60
2 . T Ü R K İ Y E ' N İ N K R E D İ K U L L A N M A G E R E K L İ L İ Ğ İ	62
3 . İ M F K A Y N A K L A R İ N İ K U L L A N M A D A P O T A N S İ Y E L D U R U M	64
4 . İ M F K A Y N A K L A R İ N İ K U L L A N M A D A F İ L İ D U R U M	68
S O N U Ğ	72

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI PARA SİSTEMİ VE ULUSLARARASI PARA FONU

Uluslararası parasal ilişkiler, uluslararası ödemelerin yapılma-ya başladığı ilk tarihlerden itibaren geçerli olmuştur. Ancak, bu ilişkilerin bir sistem dahilinde düzenlenmesine ilişkin görüşler, zamanla önem kazanmıştır. Uluslararası ödemeler sorunlarının çözümlenmesini içeren çeşitli kurallar ve yöntemler önemsiz değişikliklerle günün koşullarına uydurulmaya çalışılmış ve geçmiş yüzyıllarda benimsenen sistem esasları 1970'lere dek etkinliğini sürdürmüş, hatta kalıntıları günümüz koşullarına örnek oluşturmuştur.¹

Uluslararası ekonomik ilişkilerdeki genişleme, ticaretin gelişmesi, her ulusun kendi kullandığı milli parası ile ödeme yapmak istemesi, uluslararası para sorununu ortaya çıkarmıştır. Her ulus kendi parasının kullanımını, şekli, arzı konusunda ve para yaratacak kurumlarını kendi benimsediği sistem içerisinde çözümlenmiştir. Oysa uluslararası para sisteminde bir merkezi kurum ve tek bir dünya parası yoktur. Uluslararası Para Sistemi, uluslararası ödemelerde kullanılan rezerv'in oluşturulması, sistemin aksamadan yürütülebilmesi için kurumsal yapı ve mekanizmaları oluşturması ve paranın ölçü birimi olması, Merkez Bankaları arasında ödeme aracı olma görevlerini eksiksiz yerine getirmesi ve uluslararası işbirliğini gerektirir.

Uluslararası Para Sistemleri bakımından Dünya ekonomisi tarihini üç döneme ayırabiliriz. Birincisi, Bretton Woods sisteminden önceki altın para sistemi. İkincisi, Bretton Woods sistemi. Üçüncüsü, 1973'lerden beri uygulanan içinde yaşadığımız dalgalı kur sistemi olarak anılan dönemdir.

(1) Dilek Saygın Özbek, Uluslararası Para Sistemleri ve Parasal İlişkiler, Ankara: 1981, s.16

1. BRETTON WOODS SİSTEMİNDEN ÖNCEKİ DURUM

Bretton Woods'dan önce altına dayanan Uluslararası Para Sisteminde üç ayrı uygulama hakim olmuştur. 1870'lerden Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan liberal ekonomi uygulamasının en etkin döneminde Uluslararası Para Sistemi nin temelini altın standardı oluşturmuştur. İngiltere döneminin hakim ekonomisini oluşturmuş, Londra başlıca mallar için Dünya Borsası ve sermaye piyasasının merkezi olmuştur. Sterlin ise Dünya parası haline gelmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile altın standardı yürürlükten kalkmış ve milli paraların altın ile olan ilişkisine son verilmiş, kağıt para sistemine geçilmiştir. Milli paralar serbest dalgalanmaya bırakılmıştır. Altın standardına duyulan istek karşısında 1925-1928 yıllarında kırktan fazla ülke tekrar altın standardına geri dönmüştür. Ancak altın dan tasarruf edebilmek için altın külçe standardı benimsenmiştir. Dünya ekonomisinde ikinci derecede önemli olan, ülkeler ise, altın döviz standardını benimsemişlerdir.²

Savaş yıllarında büyük ölçüde artmış olan emisyon hacmine karşılık ulusal paraların savaştan önceki parite üzerinden altına bağlanması sorunlar yaratmış bir çok ülke devalüasyon yapmak zorunda kalmışlardır.

Birinci Dünya Savaşından sonra yürürlüğe konulan ikinci altın standardı başarılı sonuçlar vermemiştir. Devletin giderek ekonomiye müdahale etmeye başlaması, serbest dış ticarete karşı korumacılığın yaygınlaşması, işsizlik, fiyat istikrarı, ekonomik kalkınma, altın üretimindeki yetersizlik gibi sorunların ortaya çıkması altın standardından uzaklaşılmasına neden olmuştur. 1929 Dünya ekonomik bunalımı ikinci altın standardının yıkılmasını hızlandırmıştır. Bu yılda ABD 'de ortaya

(2) S. Rıdvan Karluk, Uluslararası Ekonomi "Teori Politika Sistem Kurumlar"; İstanbul: 1984. s.430

çıkan depresyon süratle diğer ülkelere yayılmış, sabit kur sistemi uygulayan Avrupa ülkelerinde depresyon yıkıcı etkiler meydana getirmiştir. 1931 yılında Credit-Anstalt isimli Viyana bankasının iflası altına hücumu başlatmıştır. Bu durum karşısında İngiltere Eylül 1931 de, ABD Mart 1933 de, Fransa Eylül 1936 da altın standardını terk etmişlerdir. İngiltere 1932 yılında Sterlin değerinde meydana gelen dalgalanmaları önlemek için kurduğu Döviz Denkleştirme Fonu ile döviz kurlarındaki istikrarı belli bir süre sağlamaya çalışmıştır.³

Dünya Ekonomisinde İkinci Dünya Savaşı na gelindiğinde uluslararası mali sistem tam bir karışıklık içinde bulunuyordu. Yıkılan altın standardının yerini birbirinden kopuk para blokları almış, oluşan para blokları içinde ikili ticari ilişkiler ağırlık kazanmış, Gümrük Tarifeleri ve miktar kısıtlamaları yaygın bir uygulama haline gelmiş, misillemeli devalüasyonlar birbirini izlemiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ülkelerin sermayeleri büyük ölçüde tahribe uğramış, üretim güçleri azalmış, dış pazarları daralmış ve devamlı ithalat fazlalıkları nedeniyle ellerindeki altın stokları tükenmiştir. Savaş sırasındaki para ve mevduat hacmindeki artışların yanında tüketim ve kamu harcamalarındaki yükselme eğilimi enflasyon tehlikesi yaratmıştır. Bu şartlar altında Avrupa ülkelerinin Birinci Dünya Savaşı sırasında olduğu gibi hiper-enflasyonlar, tek taraflı veya misillemeli ithal kısıtlamaları, devalüasyonlar ve otarsik bir politika içine düşmeleri muhtemeldi.⁴ Bu durumda savaşlarla aksayan dış ticaretin düzeltilmesi, ülkelerin ekonomik kalkınmalarının sağlanması ve finansman kaynaklarının bulunması gibi amaçlar ülkelerin işbirliğini gerektirmiş ve yeni bir uluslararası sistem kurma çabalarına yoğunluk kazandırmıştır.

(3) S. Rıdvan Karluk, a.g.e.,s.431

(4) Mükerrerem Hiç, Para Teorisi, İstanbul: 1982, s.125

2. BRETTON WOODS SİSTEMİ VE İMF'İNİN DOĞUŞU

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Dünya ticaretini serbestleştirecek, çok yanlı denkleşmelere olanak verecek, savaşta yıkılan ekonomilerin onarımını kolaylaştıracak bir uluslararası mali sistemin kurulması için daha savaş sona ermeden iki dünya savaşı sonrası ekonomik, askeri ve politik alanda üstünlüğünü kanıtlamış devlet ABD, İngiltere ile birlikte savaştan sonra yeniden kurulacak olan uluslararası para ve ödemeler sisteminin yeniden düzenlenmesi, dünya ticaretini yeniden örgütleme hazırlıkları amaçlarıyla görüşmelere başlamışlardı. Bunun sonucunda ABD'nin New Hampshire eyaletinin Bretton Woods kasabasında 1944 yılında toplantılar yapılmaya başlanmış Uluslararası Para Sistemi'nin temelleri atılmıştır. Toplantılarda biri Keynes tarafından hazırlanan İngiliz planı diğeri H. Dexter White tarafından hazırlanan Amerikan planı olmak üzere iki tasarı sunulmuştur.

2.1. Keynes Planı

Keynes Planı, çok taraflı bir ödemeler sisteminin gerçekleştirilebilmesi için kliring birliğinin kurulması öngörmüş ve birliğin Bancor isimli bir uluslararası rezerv yaratması amaçlanmıştır. Bancor'un değeri altın ile ölçülebilmesine rağmen Bancor'ların altın yada başka bir dövizle serbestçe çevrilmesi mümkün değildi. Dünya toplam talebinin gereksinmesine göre miktarı ayarlanan Bancor'lar birlik üyelerine kotaları⁵ ölçüsünde tahsis edilecekti. Bancorlar için üyeler birliğe altın, döviz yada ulusal para yatırmayacaklardı.

Plan da kliring birliğine üye ülkelerin merkez bankaları belirli aralıklarla alacak ve borçlarına Bancor ile açıklayacaklar ve birlik içerisinde iki taraflı yada çok taraflı denkleştireceklerdir. Ödemeler dengesinde fazlası olan ülkeler birlikte bir alacaklı hesabına, ödemeler dengesi açığı bulunan ülkeler ise borç hesabına sahip olacaklardır.

(5) Kotalar; Üyelerin Dünya ticaretindeki önem dereceleri ölçü alınarak belirlenecekti.

Borç ve alacakların sınırsız ölçüde artmasını önlemek için bazı önlemlerde getirilmişti. Açık veren ülkelerin birlikteki borç hesabı kendisine tahsis edilen kotanın yarısını aşmış ise birliğin baskısına maruz kalacaktı. Birlik Güvenörler Kurulu, ilgili üyeden döviz kurunu devalue etmesini, sermaye hareketlerini sınırlayıcı önlemler almasını veya elindeki altın yada konvertibilitesi olan rezervlerin bir kısmını birliğe ödemesini isteyebilecekti.⁶

Kliring birliğindeki alacak hesabı fazla veren ülkeler için de birliğin baskısı mevcuttu. Ödemeler dengesi fazlası olan ülkeler bu fazlaların bir kısmını dış açık veren ülkelere verilecek kredi için birliğe devredeceklerdi. Uluslararası yatırımlarını arttırması, gümrük ve ithal kontrollerini kaldırması ve döviz kurunu revalue etmesi istenebilecekti. Böylece plan dış ödemelerdeki dengesizlikleri giderme sorumluluğunu sadece açık veren ülkelere değil fazla veren ülkelere de yüklemiştir. Keynes planı 1942 yılında incelenmek üzere ABD'ye yollanmıştır. Bretton Woods konferansında politik nedenlerden dolayı kabul görmemiştir.

2.2. White Planı

White Planı, Bretton Woods sisteminin temelini oluşturan H.Dexter White tarafından hazırlanan bir Amerikan planıdır. Keynes planına göre daha karışık ve daha muhafazakar olan bu planda uluslararası iki kuruluşun kurulması öngörülmüştür. Bunlar "Birleşmiş Milletler İstikrar Fonu" ve "Dünya Bankasıdır". Uluslararası İstikrar Fonu başlıca,

- Üye ülkelerin kambiyo kurlarının istikrarına yardım etmek.
- Döviz tahditlerini ve farklı kambiyo işlemlerini azaltmak.
- Dış ticaretin ve kapital hareketlerinin canlanması için gerekli şartları sağlamak amaçlarını güdüyordu.⁷

(6) G. Günver Turan, Uluslararası Para Sistemi "Dünü ve Bugünü", Ankara: 1980, s.87

(7) İlhan Uludağ, Uluslararası Para Sorunları, İstanbul: 1980, s.31

İstikrar Fonu'nun "Unitas" isimli bir uluslararası rezerv yaratması kararlaştırılmış, Bancor'dan farklı olarak Unitas 'lara altına çevrilebilme özelliği tanınmıştır. Unitas'lar, üyelerin fona yatırmış olduğu altınların değerini ifade etmek üzere kullanılması öngörülmüş, bir Unitas 10 ABD. Doları olarak kabul edilmiştir. Fonun elinde başlangıçta 5 milyar dolarlık kaynağın olacağı varsayılmış, her üye kaynaktan yapılacak tahsisat kendisine tanınan kotaya bağlanmıştır. Kotalar, üye ülkenin altın ve döviz rezervleri, dış ödemelerindeki dengesizlikler ve milli geliri ölçü alınarak belirlenecekti. Kotalar kısmen altın kısmen üye ülkenin parası ile karşılanacak, üye ülkeler fon kaynaklarından belirli sınırlar içinde yararlanacaktı. Üyelerin ulusal paraları karşılığında fondan döviz almaları, fondaki parasal kotalarının iki katıyla sınırlanmıştır. Fon kaynaklarının tükenmesini önlemek için kullanılan dövizlere karşılık yatırılan ulusal paranın geri satın alınması öngörülmüştü.

2.3. Keynes ve White Planlarını Birleştirme Çabaları ve IMF'nin Doğuşu

Keynes ve White planları bir çok noktada büyük ayrılıklar içermelerine rağmen göttükleri amaçlar açısından ortak sayılabilecek özelliklere sahiptirler. Her ikisi de kambiyo kurlarının uluslararası bir kuruluş tarafından kontrolünü öneriyor, ülkelerin uluslararası likidite stokunu artırmayı tasarlıyor, uluslararası dengenin bozulmasına yol açabilecek uygulamalara yer veren ülkeleri denetleme hakkını bu kuruluşa tanıyor çok taraflı kliring mekanizmaları öngörüyoşlardı. Her iki plan da uluslararası parasal işbirliği çalışmalarını savaşın başlamasıyla kaldığı noktadan tekrar ele almış ve uluslararası anlaşmalar yolu ile işbirliği anlaşışından uzaklaşarak uluslararası bir kuruluş aracılığı ile işbirliğinin sağlanmasına geçmişlerdir. Ayrıca, her iki planda da "Laissez Faire" anlayışının geride bırakıldığı, ekonomilerin "Güdümlülüğünün" gerekli olabileceği ifade edilmiştir.⁸

(8) G.Günver Turan, a.g.e. s.84-85

Bu iki plan ilk kez 1943 Eylül'ünde iki ülke heyetleri tarafından Washington'da tartışılmaya ve ortak bir plan haline getirilmeye başlanmış bu ortak plan bir bildiriyle 4 Nisan 1944 de açıklanmıştır. Ortak bildiride Uluslararası Para Fonu ilk defa resmi bir ifade de yer alıyordu. Artık Keynes'in Uluslararası Kliring Birliği ve White'nin Uluslararası İstikrar Fonu da yeni kuruluş modeli içinde eriyor, gündemi terk ediyordu.⁹

25 Mayıs 1944 de ABD. Dışişleri Bakanlığı kırkdört Hükümetin temsilcisini 1 Temmuzda Bretton Woods'ta Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası için yapılmış önerileri formüle etmek amacıyla toplanacak konferansa davet etmişti. Bu konferanstan önce ABD ile birlikte 16 ülke¹⁰ ABD nin New Jersey Eyaletinin Atlantic City şehrinde toplanmış, belirli değişiklikler üzerinde anlaşmışlardı. Nihayet 1 Temmuz 1944 de ABD nin New Hampshire Eyaletinin Bretton Woods kasabasında aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 44 ülke bir araya gelerek Uluslararası Birleşmiş Milletler Para ve Maliye Konferansı na katılmışlardır. Konferansta bir çok komite ve alt komite ile yürütülen çalışmalar 22 Temmuz 1944 de sona ermiş, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası ana sözleşmelerine son şekilleri verilmişti. Böylece Uluslararası Para Fonu, gündümüzde dek geliştirilmiş en büyük Uluslararası Para Örgütünü oluşturan ve bünyesinde uluslararası alanda kabul edilmiş en önemli para tedbirlerini içerecek, Uluslararası Para Sistemi nin temelini kuran bir kuruluş olarak ortaya çıkmıştır.¹¹

(9) Ergun Türkoan, "IMF nin Kökenleri" Ekonomik Yaklaşım, AİTİA, 1980 Sayı 3, s.73-74

(10) Bu ülkeler; Avusturalya, Belçika, Brezilya, Kanada, Şili, Çin, Kuba, Çekoslovakya, Fransa, Yunanistan, Hindistan, Meksika, SSCB, Hollanda, Norveç ve İngiltere dir.

(11) G. Günver Turan, a.g.e. s.90

3. BRETTON WOODS SİSTEMİ'NİN ÖZELLİKLERİ

Sistemin özellikleri ilgili maddelerde açıklandığı gibi kısaca şöyle özetlenebilir.

a) Ulusal paraların birbirlerine olan nisbi değerlerinin belirlenmesi ilkeleri Fon Anasözleşmesi nin IV. maddesinde belirtildiği gibi sabit kur esasına göre düzenlenmiştir. Uluslararası ödemeler de, Amerikan dolarına ayrıcalık tanınmış ve altına çevrilebilme özelliğine sahip olan tek ulusal para olması kabul edilmiştir. ABD dolarının değerini altın olarak tanımlanmış bir ons altın karşılığında 35 dolar vermeyi kabul etmişti, diğer ulusal paraların altına göre konvertibilitesi kaldırılmış dış değerleri ABD doları paritesine göre saptanmıştır. Dolar altın paritesinin zamanla değişebileceği kabul edilmiştir. Ancak bu değişiklik çok uzun sürede yapıldığı için sistem aslında bir ayarlanabilir sabit kur sistemi olarak da isimlendirilebilir.¹²

b) Herbir üye ülke parası için bir parite saptamak zorundadır. Bu pariteler altına veya dolara göre belirlenecekti. Üye ülkeler döviz piyasalarında paralarının paritelerini savunmak zorundadır. Bu nedenle üye ülkelerin Merkez Bankaları doğrudan doğruya veya istikrar fonu aracılığı ile döviz piyasasına müdahale etmek ve seçilen paritelerin etrafındaki \pm % 1 olarak öngörülen sınırların aşılmasını önleyecek tarzda döviz alım satım işlemlerine girmek zorundaydı. Uygulamada çeşitli ülkelerin Merkez Bankaları ulusal paralarına karşı dolar alıp satarak yalnızca dolara göre paralarının paritelerini savunmak yolunu seçmişlerdir.¹³ Bu durumda dolar dışındaki paralar arasındaki parite farkları % 2 lik bant içinde dalgalanmaktadır. Ancak, 18 Aralık 1971 tarihli Simithsonian Anlaşması ile kurların altın-dolar paritesine göre belirlenmiş esastan % \pm

(12) S. Rıdvan Karluk, a.g.e. s.434

(13) İlker Parasız, Uluslararası Para Sistemi, Bursa:1980, s.137-138

2,25 (toplam %4,5) oranında dalgalanması kabul edilmiştir. Anlaşmaya göre dolar dışında herhangi bir ulusal paranın pariteden tabandan tavana doğru % 4,5 oranında sapmasına karşılık bir başka ulusal paranın pariteden % 4,5 oranında tavandan tabana doğru dalgalanması halinde söz konusu paralar arasında % 9 olarak belirlenen geniş bir dalgalanma bantı yaratılmıştır. Sonraki yıllarda 17 Kasım 1975 de Beşler Gurubu'nun¹⁴ Sequioa yat'ında yapılan toplantılarında, kararları tüm sistem üyeleri için geçerli olacak şekilde, Hükümetlerin ulusal yapı ve çıkarlarına uygun düşen döviz kuru politikasını seçmelerini ve uygulamalarını kabul etmişlerdir.

7-8 Ocak 1976 tarihinde Jamaica da yapılan geçici komite toplantısı reform çalışmalarının sonuçlarını yansıtmaya bakımından önemlidir. Toplantı dalgalı kur sisteminin resmen kabul edildiğini açıklayan bir oturum olmuştur. Üyelerin ulusal politikalarına uyan döviz kuru politikasını izlemeleri kabul edilmekle birlikte IMF üyelerinin % 85 oy toplamı ile Fon ülkelerin döviz kurlarına müdahale edebilmektedir. Ayrıca, ekonomik koşullardaki değişmelere bağlı olarak uluslararası Para Fonu'na danışmak koşuluyla ülkeler benimsedikleri döviz kuru politikasını değiştirmek hakkına sahiptirler. Karmaşık kurlar sistemi olarak isimlendirileceğimiz yeni döviz kurları politikası hem sabit hem de dalgalı kur uygulamasına olanak sağlamaktadır.¹⁵

c) Sistem sabit kur esasına dayandığından Ödemeler bilançosu açık veren ülkeler için devalüasyon en son başvurulacak yoldur. Ödemeler dengesi açığı ile karşılaşan ülkeler önce döviz rezervlerini kullanmak ve para-maliye politikaları gibi yurtiçi önlemlerle toplam harcamaları kısarak yada IMF den kısa vadeli kredi sağlayarak bu açıkları gidermeye

(14) Beşler Gurubu; ABD, Japonya, Fransa, F. Almanya, İngiltere dir.

(15) D. Saygın Özbek, a.g.e. s.83

galişacaklardır. Bu önlemler açıkların giderilmesinde yeterli olmaz sa bu durumda devalüasyon yapabilirler. % 10 dan yüksek devalüasyon için IMF'nin onayını almak gerekir. IMF nin onayı da söz konusu ülkelerin ödemeler bilançolarında yapısal dengesizlik bulunması kaydına bağlanmıştı. Ancak yapısal dengesizliğin ne olduğu konusu açıklığa kavuşmamıştır. Uygulamada, devalüasyon veya devalüasyondan başka araçlarla düzeltilemeyecek oranlarda iç fiyatlarla dış fiyatların birbirlerinden kopmaları olarak tanımlanmakta, hızlı enflasyon, talepte meydana gelen kaymalar, verimlilik değışmeleri gibi sebeplerden kaynaklandığı farzedilmektedir.

d) Sistemde dış ticaret serbestisi, paraların konvertibilitesi, ithalat da gümrük ve sınırlamaların kaldırılması, ihracata prim ve sübvansiyon verilmemesi esastır.

4. SİSTEMİN SORUNLARI

Bretton Woods sistemi kuruluşundan 1960 lı yılların ortalarına kadar Sanayileşmiş ülkeler açısından başarı ile işlemiş bir sistem dir. Yürütme işlemini IMF nin oluşturduğu ayarlanabilir sabit kurlara dayanan bu sistem 1973 yılında sanayileşmiş ülkelerin ulusal paralarını dalgalanmaya bırakmalarıyla terk edilmiştir. Sistemin temel sorunları şu şekilde özetlenebilir.¹⁶

4.1. Likidite ve Anahtar Paraya Güven Sorunu

Bu sistemde uluslararası rezerv büyük ölçüde altın ve dolardan oluşmuştu, Dünya ticaret hacminin genişlemesi karşısında rezervlerden; altın üretiminin yavaş artması, IMF çekme haklarının yetersizliği, doları rezerv arzında birinci sıraya yükseltmiştir. Dolar arzı ise ABD ödemeler bilançosuna bağlıdır. Yani uluslararası rezervlerde artış sağlanabilmesi için ABD nin ödemeler bilançosunun açık vermesi zorunludur.

(16) Geniş bilgi için bkz. Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat, Ankara: 1978. s.562-567, S.Rıdvan Karluk, a.g.e. s.454-458

ABD'nin dış ödeme açıkları ile altın/dolar oranını düşürme girişimleri dolara olan güveni sarsmış, spekülasyon nitelikteki hareketleri hızlandırmıştır.

4.2. Dış Denge Sorunu

Bretton Woods Sistemi, altın veya dalgalı kur sisteminde olduğu gibi, dış dengeyi otomatik olarak gerçekleştiremez. Sistem de ayarlanabilir sabit kur esasının getirilmesi ve ayarlamaların uzun süreleri kapsaması ve zamanında gerçekleştirilememesi dış denge sorununu yaratmıştır. Sistem, ödemeler bilançosu fazla veren ülkeler için kayıtsız kalırken, açık veren ülkeleri devalüasyon'a, deflasyoncu politikaları uygulamaya zorlamıştır.

4.3. Emisyon Kazançları Sorunu

Sistem de ABD'nin (sınırlı ölçüde İngiltere'nin) Dünya Merkez Bankası görünümünde uluslararası rezerv yaratması, bu ülkeye paranın itibari (yazılı) değeri ile basım maliyeti arasındaki fark kadar kazanç sağlaması, diğer ülkeler tarafından şiddetli eleştirilere neden oluyordu. Çünkü, diğer ülkeler uluslararası likidite sağlamak için mal ve hizmet ihraç etmek, reel kaynak harcamak zorundayken, ABD'nin emisyonla gitmekle, sifıra yakın maliyetle ihraç ettiği dolar'larla ithalatını veya ödemeler bilançosu açıklarını finanse etmesi gibi bir ayrıcalık sağlıyordu.

4.4. Kaynak İsrarı ve Spekülasyon Sorunu

Sistem de anahtar para altına dayandığından emisyon hacminin belirli bir oranında altın karşılığının bulundurulması gereklidir. Emisyon hacmine bağlı olarak karşılığın da artması, kıt üretim faktörlerini bu işe tahsis edilmesine neden olmakta, üretilen altınların kasalarda atıl bir şekilde bekletilmesi kaynak israfı olarak değerlendirilmektedir.

Sistem; spekülasyon yönünden oldukça müsaittir. Sistemde kurlar uzun sürede değiştirildiğinden, döviz kurları üzerindeki baskılar yo-

ğunlaşmakta, değişimin yönü açık bir şekilde görülmektedir. Bu nedenle spekülörlerin rizikosu yok denecek kadar azdır. Bu dönemde spekülasyonlar Merkez Bankaları tarafından, özel kişi ve kurumlar tarafından yapılmıştır. Develüasyonlar sonucu büyük kazançlar sağlanmıştır. İşleyişi ise; dış açık veren bir ülke sırasıyla kendi rezervlerini kullanır, diğer ülkelerden ve Fondan borçlanarak açıklarını kapamaya çalışır. Buna rağmen ülkenin parası halâ dalgalanma bantının altında yer alıyorsa (destekleme noktasında ise) bu ülkenin develüasyona gitmesi kaçınılmazdır. Zayıflayan paradan kaçış, bu para üzerindeki baskıyı dahada arttırmakta, böylece sağlam para olarak ülkeyi terkeden fonlar develüasyondan sonra ülkeye geri geldiğinde develüasyon oranı kadar kazanç sağlanmış olur.

Yukarıda sıralanan sorunlar için bir çözüme ulaşamayınca altın stokları gittikçe eriyen ABD kendi isteğiyle 1968 de ikili altın piyasasını oluşturmuştur. Merkez Bankaları arasında yine bir ons altın eşittir 35 dolarlık fiyat uygulanırken, serbest piyasada fiyatlar arz ve talep tarafından belirlenmiştir. Aslında azalan altın stoklarını dondurmaya amaçlayan bu ülke 1971 de doların altına konvertibilitesinin resmen kaldırmış ve dolar develüe edilerek 1 ons altın = 38 dolar olmuştur. Develüasyona rağmen artan dış açıklar karşısında ABD Şubat 1973 de doların ikinci kez develüasyonundan (1 ons = 42,2 dolar) sonra Mart 1973 de belli başlı paraların topluca dalgalanmaya bırakılmasıyla Bretton Woods Sistemi terk edilmiştir.

5. BRETTON WOODS SİSTEMİNDE IMF'NİN NİTELİĞİ VE ÖNEMİ

Bretton Woods anlaşmasına imza koyan ülkeler IMF'yi yaratarak Uluslararası Para Sistemine ilişkin ilkelerin uygulama ve sorumluluğunu bu kuruluşa yüklemişlerdir. Para Fonu 27 Aralık 1945 tarihinde üye ülkelerin Fon sermayesinin % 80'nini taahhüt etmeleri ile resmen faaliye-

te geçmiş ancak, fiilen çalışmaya başladığı tarih 1 Mart 1947'dir.

5.1. Fonun Amaçları

Para Fonunun kuruluşundaki amaçlar 20 maddeden oluşan Fon Anasözleşmesinin birinci maddesinde altı bend etrafında toplanmıştır.

I/1 - Uluslararası para sorunları konusunda işbirliği ve danışma için bir mekanizma oluşturacak sürekli bir kuruluş aracılığı ile uluslararası parasal iş birliğini teşvik etmek.

I/2 - Uluslararası ticaretin dengeli büyümesini ve gelişmesini kolaylaştırmak ve böylece iktisat politikasının temel amaçları olan, tüm üyelerin üretici kaynaklarını geliştirmek, reel gelir ve istihdamı üst düzeylere çıkarmaya ve bunu idame ettirmeye katkıda bulunmak.

I/3- Kambiyo istikrarını teşvik etmek, üyeler arasındaki düzenli kur ayarlamalarını sağlamak ve rekabetçi devaluasyonlardan kaçınmak.

I/4 - Üye ülkelerin aralarındaki cari işlemlerin yürütülmesi için çok yönlü bir ödemeler sisteminin kurulmasını ve dünya ticaretinin gelişmesini engelleyen kambiyo kontrollerinin kaldırılmasını desteklemek,

I/5 - Fon kaynaklarını yeterli güvenceler altında (geçici olarak) üye ülkelere tahsis ederek, kendilerine güvenlerini arttırmak ve böylelikle dış ödemelerindeki dengesizlikleri ulusal yada uluslararası refaha zedeleyen önlemlere başvurmadan düzeltmelerini sağlamak.

I/6 - Yukarıdakilere uygun olarak üyelerin uluslararası ödemeler dengelerindeki bozuklukların derecesini azaltmak ve bunun devam sürelerini kısaltmak.

Yukarıdaki maddede açıklandığı gibi çok taraflı ödemeler birliğinin kurulması, üye ülkelerde refah düzeyinin yükseltilmesi ve dış ticaretin liberal ilkelere göre düzenlenmesi temel amaçları oluşturmuş, Fon ve üye ülkelerin birbirlerinden neler beklediklerini özetlemiştir.

Fon üye ülkelere borçlanması ve üyelerin Fon kaynaklarına kat-

kıda bulunmaları nedeniyle Fon bir uluslararası likidite stokuna sahiptir, bu kaynakları ise dış ödemeler dengesizlikleriyle karşı karşıya olan üyelere tahsis eder. Böylelikle döviz kurlarının istikrarlı kalması sağlanacağı gibi dünya ticaretini engelleyebilecek kontrollerin uygulamaya konulmasının önleneyeği düşünülmüştür. Fon zamanla üyelerin karşılaştıkları uluslararası özellikteki parasal sorunların tartışılabilirdiği ve çözümlenmeye çalışıldığı bir ortama kurmayı ve özellikle son senelerde sorunları daha da belirgin hale gelmiş gelişmekte olan ülkelere tavsiye, teknik yardım sağlamayı amaçlayan bir kurum olma yoluna girmiştir.¹⁷

5.2. Fonun İdaresi

Fonun idari yapısı anasözleşmenin XIII. maddesinde belirtildiği gibi Guvernörler Kurulu (Genel Kurul) yirmibeş kişiden oluşan Yönetim Kurulu ile Genel Müdür ve Fon Personelinden oluşmaktadır. Ancak 1 Nisan 1978 de Anasözleşmedeki değişiklikle idari yapıya Guvernörler Kurulundan sonra Konsey ilave edilmiştir.

5.2.1. Guvernörler Kurulu

Guvernörler Kurulu; Fon'un en yetkili organıdır, kurula her üye ülke bir temsilci ve yedek temsilcisini dilediği usulde beş yıllık bir süre için atar. Kurul anlaşmayı değiştirmek ve fonu feshetmek dahil tüm yetkilere sahiptir.

Guvernörler Kurulu yılda bir kez genellikle Eylül ayında toplanır.¹⁸ Kurul toplantıları için yeterli çoğunluk toplam ayların üçte ikisinden oluşur. Kurul Fonun geçmiş yıllarda yürütmüş olduğu işleri gözden geçirir, yıllık rapor ve hesaplarını inceler, Başkanını, Konsey'i ve iki yılda birde Yönetim Kurulu üyelerini seçer.

(17) G.Günver Turan, a.g.e. s.91

(18) 1 Nisan 1978 yılında yürürlüğe giren ikinci Anasözleşme değişikliği ile kurulun her yıl toplantı yapma zorunluluğu kalkmıştır.

5.2.2. Konsey

Fon Anasözleşmesinin 1978 yılında ki değişikliği sonucu XII.maddeye eklenen hükümde; Fon Guvernörler kurulu toplam oyların % 85 ini sağlaması halinde Fon Konseyi'nin Kurulmasına karar verebilir demekle Konsey'i Fonun idari yapısına katmıştır. Konsey Anasözleşme taslaklarının hazırlanmasında yönetim kuruluna tavsiyelerde bulunmuş olan "Geçici Komite'nin"¹⁹ bir devamı olarak görülebilir. Aradaki önemli fark Konseye tavsiyelerde bulunma hakkının yanısıra karar alma yetkisine de sahip olmasından ileri gelir.²⁰

Konsey, Guvernörler Kurulunca kendisine verilen konularda, Uluslararası Para Sistemindeki gelişmeleri izlemek, ayarlama ve likidite sorunlarını denetlemek, gelişmekte olan ülkelere reel kaynak transferlerinin sağlanmasıyla ilgili gelişmeleri izlemekle yükümlüdür.

5.2.3. Yönetim Kurulu

Guvernörler Kurulunun kendisine tanıdığı yetkiler dahilinde Fonun faaliyetlerini yürüten 25 üyeli yönetim kurulu iki şekilde oluşmaktadır. İlk 6 üye atanan üyelere atanan üyelikler ulusal gelir ve dış ticaret hacmi, Fondaki kotaları göz önüne alınarak paylaşılmıştır. Bu üyelikler; ABD, İngiltere, F.Almanya, Fransa, Japonya, Suudi Arabistan arasında paylaşılmaktadır. Ayrıca son kurul seçiminden bu yana Fon içerisinde en yüksek kotaya sahip olmamalarına rağmen Fondaki ulusal para-

(19) Geçici Komite; Guvernörler Kuruluna Uluslararası Para Sisteminin Yeniden düzenlenmesi ve idaresinin denetlenmesi ile ilgili tavsiyelerde bulunmak, Yönetim Kurulu'nun Fon Anasözleşmesinde yapılacak değişikliklerle ilgili önerilerini incelemek ve sistemi aksettirecek durumları belirtmek amacıyla 13 Haziran 1974 yılında kurulmuştur. IMF Annual Report 1974 Washington, D.C.1974 s.50, IMF Annual Report 1975, s.42

(20) G. Günver Turan, a.g.e. s.221

larının tutarı kotalarına oranla diğer ülkelerce en çok kullanılmış olan bir yada iki ülke de yönetim kuruluna üye atayabilirler.²¹ Geriye kalan üyeler Fon Governörleri tarafından seçilirler. Seçilmiş yöneticiler bölge esasına göre birden fazla ülkeyi temsil ederler. Her Yönetim Kurulu üyesi temsil ettiği ülkeler için, sahip olduğu miktarda oy kullanır. Yönetim Kurulu Fon Merkezinde²² gerekli görüldüğü sıklıkta toplanır. Bu kurul Fon'un genel yönetim ve işleyişinden sorumludur.

Kurul'a üye atama hakkı olmayan ülkeler kendilerini ilgilendiren konuların görüşüldüğü toplantılara temsilci gönderme hakları vardır. (Madde XII-8)

5.2.4. Genel Müdür ve Fon Personeli

Yönetim Kurulu; Governörler ve Yönetim Kurulu üyesi olmayan kişiler arasından Genel Müdürü'ü seçer. Genel Müdür Fon çalışma personeli yardımı ile Fon'un günlük işlemlerini yürütür. Kurulların kararlarını gerçekleştirir, Fon personeline başkanlık eder. Genel Müdürün genellikle oy hakkı yoktur, ancak kurulda oyların eşit olması halinde oy hakkı doğar. (Madde XII-4)

5.3. Fon Üyeliği ve Kotalar

Fon Anasözleşmesine göre; Fon üyeleri kurucu (orjinal) üyeler ve diğer üyeler olmak üzere ikiye ayrılır. Kurucu üyeler Bretton Woods konferansına katılan, 31 Aralık 1945 tarihine kadar Fon Anasözleşmesini kabul edecekleri düşünülmüş ülkelerden oluşur. Diğer üyeler ise Fon'un belirleyeceği koşullarla sonradan üye olan ülkeler oluşturur. (Madde II) Fon'un 1984 yılı itibariyle üye sayısı 147 dir.²³

(21) G. Günver, Turan, a.g.s. s.93

(22) Fon Merkezi, en büyük kotaya sahip ülkenin başkentindedir. Halen en büyük kota ABD'de olduğu için Merkez Washington D.C. dedir. M.XIII

(23) IMF Survey September 1984, s.7

Üyelerin kotaları genellikle milli gelirleri ile dış ticaret ve döviz rezervleri gözönünde bulundurularak belirlenir. IMF'nin temel kaynağını teşkil eden kotalar üyelerin fona katkılarını ve yine Fon'dan yararlanma (Kredi sağlama) derecelerini belirler. Özel çekiş haklarının paylaşılmasında kotaların büyük etkinliği vardır. Son olarak üyelerin sahip oldukları kotalar üyelerin oy sayısını da belirler. Fon da her üye aynı temel oya (250 adet) sahiptir. Buna ek olarak üyelerin kotalarının herbir 100.000. Dolarlık bölümü için bir fazla oy hakkı söz konusudur. Ancak kaynaklarını geniş ölçüde ve sürekli olarak kullanmamasıyla tanınan üyeler için, Fonun bu kaynakların kullanımı ile ilgili koşulları hafifletme yetkisine başvurması ve Fonun bir üyenin artık Fon kaynaklarını kullanmayacağını ilan etmesi gibi konularda bir oylama gerektiğinde, üyelere tanınan oy sayısı yukarıdaki şeklin yanı sıra, oylamanın yapıldığı tarihe kadar, Fon içerisinde gerçekleşen her 400.000. Dolar değerindeki net ulusal para satışı için bir fazla oya; Fondan satın aldığı her bir 400.000. Dolar tutarındaki döviz için de bir eksik oya sahiptir.²⁴

5.4. Fonun Görevleri

Uluslararası Para Fonu'nun başlıca üç temel görevi vardır.

- Ulusal paraların kurlarında düzenli ilişkiler sağlamak, kambiyo kurunun tayini ve yeniden ayarlanması gibi döviz piyasasına ilgilendiren sorunlara çözüm bulmaktır. 1971 yılına kadar tüm ülkelerde uygulanan ve Fon Anasözleşmesinin IV.maddesine göre düzenlenen kurların tayini ve yeniden ayarlanmasında hakim olan ayarlanabilir sabit kur sistemi 1 Nisan 1978 de geçerlilik kazanan IMF yeni Anasözleşmesin de üye ülkelerin ulusal politikalarına uyan döviz kuru politikası izlemesi kabul edilmiş ayrıca ekonomik koşullarda ki değişmelere bağlı olarak üyeler Fon'a danışmak koşuluyla benimsedikleri kur politikasını değiştirme hakkına sahip kılınmışlardır.

(24) G.Günver Turan, a.g.e. s.97-98

- Ödemeler bilançosunun cari işlemler hesabındaki kalemlere uygulanan döviz kontrollerinin ortadan kaldırılarak bütün milli paraların birbirlerine serbestçe çevrileceği bir ekonomik düzeni gerçekleştirerek uluslararası ticaretin serbest dış ticaret koşulları altında yürütülmesi ve ulusal paraların gerçek değerleri üzerinden işlem görmesini sağlamak.

- Ödemeler bilançosu geçici açık veren üyelere likit kaynak tahsisinde bulunarak dengesizliği gidermede yardımcı olmak, bilanço açıkları geçici olmayıp temel veya yapısal nitelikte olan üye ülkelere döviz kurlarını değiştirmeyi önermektir. Günümüzde geçerli olan Anasözleşme kurallarına göre IMF üyeleri uluslararası ilişkilerde politikalarını sadece Fona danışmak suretiyle tayin edebilmektedirler. Ancak uluslararası ilişkilerde ekonomik sorunlarla karşılaşan ülkeler IMF den yardım sağlamak için Fonun kendileri için uygun gördüğü ekonomik politikaları kabul etmek zorunda kalmaktadırlar.

5.5. Fonun Etkinliği ve Önemi

Bretton Woods anlaşmasının imzalanmasıyla Uluslararası Para Sisteminin temelini kuran bir kuruluş olarak ortaya çıkan IMF; faaliyete geçtiği Mart 1947 den 1973'e kadar Fon Anasözleşmesi çerçevesinde yürütülen Uluslararası Para Sistemi üzerindeki etkinliğini 1973 den sonra koruduğu söylenemez ise de 1973 den sonraki uluslararası finansal durum, Fon'un kurulduğu 1944 deki durumdan esas itibarıyla değişiktir. En önemli fark yüzlerce milyar dolar tutarındaki ve likiditesi çok yüksek kısa vadeli fonların mevcut olmasıydı. Bu fonların bir bölümü herhangi bir para otoritesinin kontrolü dışında, faiz oranları ve döviz kuru dalgalanmalarına duyarlı olan "Euro paralarıdır". Diğer fark bir yerden diğerine en hızlı fon transferi için en son teknolojiyi kullanan uluslararası bankalar topluluğunun ortaya çıkmasıdır.

Uluslararası Para Piyasalarındaki değişikliklere uymak zorunda kalan IMF Anasözleşmesinde düzenlemeler yapmaya ve uluslararası para

alanında ki güçsüzleşen rolünü kuvvetlendirmeye yöneldi. Borç verme gücünü çoğaltan kota artışları ile daha fazla SDR yaratılması, ülkelere verilecek krediler de artışların olması ve bazı kolaylıkların²⁵ getirilmesi, Fonun uluslararası para alanındaki rolünü güçlendirme gayretleridir.

IMF statüsünde ikinci değişikliğin yürürlüğe girmesi ile uluslararası para sisteminde IMF'nin gözetim süreci başlamıştır. 1 Nisan 1978 den itibaren başlayan bu süreçle IMF üye ülkelerin uygulamak niyetinde oldukları döviz kuru politikalarını bir ay içinde Fona bildirmekle zorunlu tutmuştur. Fon Yönetim Kurulu periyodik olarak döviz kurlarının gelişmesini gözden geçirecektir. Üyelerin döviz politikası yönetimleri için belirlenen prensiplere uymaları sağlanacaktır. Genel Müdür, eğer bir üyenin izlediği döviz politikasının döviz kuru prensipleriyle bağdaşmadığı kanısına varırsa, yarı resmi ve gizli olarak üye ülke ile temasa geçerek, sonucu Yönetim Kuruluna bildirecektir.

Fon'a döviz kurları üzerindeki gözetim işlevinin yanı sıra üye ülkelerin ödemeler bilançosu gelişimini izleyerek bu ülkelerin para ve maliye politikalarını değerlendirme görevi de yüklenmiştir. Fonun gözlem otoritelerinin değerlendirmelerinde, her ülkenin karşılaştığı ekonomik ve politik durumları göz önüne alınır. Çünkü, büyük dış açıkları olan ve sosyal bakımdan istikrarsız ülkeler için, bu ülkelerin sosyo-ekonomik yapılarında felaketli değişikliklere yol açacak istikrar politikalarını empoza etmemek gereklidir. IMF nin ödemeler bilançosu açık veren ülkeler üzerinde fazla veren ülkelere göre daha etkin gözetim işlevini yürüteceği açıktır. Çünkü ödemeler bilançosu açık veren ülkeler bunu kapatmak için ödünç almak zorundadırlar.

(25) Bu Kolaylıklar; Genişletilmiş Fon Kolaylığı, Ek Finansman Kolaylığı, Telafi Edici Finansman Kolaylığı, Tampon Stok Kolaylığı, Petrol Kolaylıkları..gibi

Uluslararası finans sistemi içerisinde IMF ve İBRD dışında diğer organizasyonlar, en büyük yer tutan Ticari Bankalar; fonları tasarruf sahiplerinden kullananlara veya cari fazlası olan bölgelerden, cari açığı olan bölgelere aktarırken bu aktarımları (verilen kredileri) etkin bir şekilde kontrol edemiyor kredi verdiği ülke, Devlet veya firma hakkında geniş bilgiye sahip olamıyordu, verilen kredileri denetleyemiyorlardı. Sadece faiz, vade ve ödeme birimigibi koşulları kabul eden herkes (şahıs, firma yada devlet) kredi bulabiliyor ve istediği yerde bu kredileri kullanıyordu. Türkiye'deki DÇM leri bu olayın içinde sayabiliriz. Fakat Türkiye dahil Zaire, Peru gibi bazı ülkelerin ödeme sorunları ortaya çıkıp sistemde bir başıboşluk atmosferi doğunca resmi finans kuruluşları, özellikle IMF nin devreye girmesini kaçınılmaz bir zorunluluk olarak görmüşlerdir.²⁶

Resmi finans kuruluşlarının, IMF ve İBRD ın verdiği krediler, özellikle yatırım projelerinin finansmanı çok kesin kurallara bağlanmıştır. İstenmeyen, olmaması gereken projeye para bulunmaz, özellikle IMF nin "Creditworthy" (kredi verilebilir) saymadığı ülke yada projenin uluslararası para piyasasından kredi bulma olasılığı çok zayıftır. Yani bu ülkeye yada projeye IMF nin yeşil ışığı gereklidir.

IMF her yıl 147 üye devletin temsilcilerinin buluşup tartıştığı bir ortam oluşturur, daha önemlisi senede bir çok defa toplanan devamlı komiteler de Uluslararası Para Sistemi'nin yapısı ve işleyişi ile ilgili sorunlar tartışılır. Bunlardan en önemlisi 20 üyeli Eylül 1974 de kurulan geçici komitedir. Bu komite devam eden ayarlama süreci ve global likiditedeki gelişmeler dahil Uluslararası Para Sisteminin yönetim ve uyumunu denetlemek için Yönetim Kurulunun danışma organı olarak gelişmekte olan ülkelere gerçek kaynakların transferindeki ilerlemeleri

(26) Ergun Türkcan, "Yeni Uluslararası Para Sistemi Karşısında Gelişen Ülkeler" Ekonomik Yaklaşım, AİTİA, 1980.Sayı 1, s.120

izleyecek ve Uluslararası Para Sistemi'ni tehdit edebilecek ani denge-
sizlikleri tedavi edecek önerileri saptayacaktır. Bundan başka Eylül
1974 de kurulan kalkınma komitesi de gelişmekte olan ülkelerin ihti-
yaçlarına ağırlık vermiştir. Bu çerçevede içerisinde yapılan anlaşmalar
ve verilen kararlarla IMF Uluslararası Para Sistemi'nin faaliyetleri-
nin şekillenmesinin de etkinliğini sürdürmektedir.

6. JAMAİKA KARARLARI VE IMF

IMF İnterim Komitesi, 7-8 Ocak 1976 da Jamaika'nın Kingston
sehrinde yapmış olduğu toplantıda, Uluslararası Para Sisteminin gele-
ceğini ilgilendiren önemli kararlar almıştır. Bu kararlar 26-30 Eylül
1976 da Washington da toplanan IMF genel kurulu tarafından onaylanmış
ve 31 Mart 1978 de IMF üyelerinin oylarının 3/4'ünü temsil eden üyele-
rin 3/5'i tarafından kabul edilmiştir. Böylece 1 Nisan 1978 de Fon sta-
tusünde ikinci değişiklik yürürlüğe girmiştir.

Fon Anasözleşmesinin yeni IV. maddesi ile IMF, üye ülkelerin ist-
tikrarlı bir döviz kuru politikası izleyebilmeleri için birbirleri ile
ve Fon ile sıkı bir işbirliği yapmalarını öngörmüştür. Buna göre bir
ülke parasının dış değerini şu şekilde belirleyebilir:²⁷

A- Serbest döviz piyasalarında parasını dalgalanmaya bırakabilir.

a- Bağımsız Dalgalanma (arz ve talep tarafından belirlenir,
ABD doları gibi)

b- Grup Halinde Dalgalanma (AET ülkeleri kur uygulaması)

c- Sürünen Dalgalanma (Belirli sınırlar içinde düşük oran-
larda anlaşma gereği kurdaki değişim)

B- Sabit Kurlara göre belirleyebilir

a- Tek bir dövizde göre belirleyebilir (ABD doları, gibi)

b- Döviz Sepetine göre belirleyebilir (ECU, SDR)

Jamaika'da kabul edilen yeni sistemde, Fona üye ülke kendi özel

(27) İlker Parasız, a.g.e. s.224 deki şema

durumuna göre parasının değerini belirlemede uygun olanı seçer. Her üye ülke parasının paritesini sadece diğer paralara uydurmak amacıyla değil, aynı zamanda bilanęodaki bir dengesizliği önlemek amacıyla da değiştirebilecek, Fon tarafından daha sıklıkla bir şekilde kontrol edilecektir.²⁸

Fon Anasözleşmesi ikinci değişikliği ile geçmiştekinden farklı olarak uluslararası ilişkileri düzenleme konusunda, üye ülkelerin hükümetlerine söz hakkı tanımıştır. Dolayısıyla hükümetler, IMF nin uluslararası ilişkilerle ilgili olarak sunduğu seğeneklerden kendi ulusal politikalarına en uygun düşeni seğme ve uygulama özgürlüğüne kavuşmuşlardır. Bu koşullar altında IMF ülkelerin, Uluslararası Parasal İlişkilerde karşılaşabilecekleri sorunların yaratıcısı olma sorumluluğundan kurtulmuş, ancak üyelerin Fon'a karşı hesap verme zorunda bırakmıştır. Fon üyeler üzerinde etkin bir gözetim işlevi yüklenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

İMF'İNİN KREDİ KAYNAKLARI

Uluslararası Para Fonu, kredi kaynaklarını; Fon'a üye ülkelerden, Kotalar, Borçlanma Anlaşmaları, Faiz gelirleri- Hizmet Bedelleri ve diğer gelirlerden dış kaynaklar şeklinde, kendi içinden ise Özel Çekme Hakkı (SDR) yaratmakla sağlamaktadır.

1. FON DIŞINDAN YARATILAN KAYNAKLAR

Uluslararası Para Fonu dışından yaratılan kaynaklar, Kotalar(üye ülke payları), Borçlanma Anlaşmaları, Faiz Gelirleri, Hizmet Bedelleri ve Fonun girişimleri sonucu elde edilen kaynaklardan oluşmaktadır.

1.1. Kotalar

Kotalar; Fon'a üye ülkelerin katılma payları olup, SDR üzerinden hesaplanır. Kotanın %25'i SDR, % 75'i ise ülke parası ile ödenir. IMF'nin temel kaynağını teşkil eden Kotalar, genellikle ülkelerin milli gelirleri, dış ticaret hacimleri, döviz rezervleri gözönünde bulundurulmuş olarak belirlenir. Her ne kadar Bretton Woods Konferansı sonucunda belirlenen ilk kotaların hesaplanmasında formüller²⁹ temel oluştururken pratikte, kotaların hesaplanmasında bir takım ayarlamalara gidilmekte, ülkelerin mevcut ekonomik ölçütleri karşılaştırılarak kotalar sıralanmaktadır. Üye ülkeler önceleri kotalarının % 25'ini altın ile % 75'ini ulusal paraları ile ödüyorlardı. Ancak Kasım 1980 tarihinden itibaren % 25'ini SDR veya konvertibl dövizle kalan % 75'i ise ülkenin kendi ulusal parası ile ödenmektedir.

Tablo I de görüldüğü gibi kotası en yüksek ülke % 20 ile ABD'dir. IMF de kotaları yüksek olan ülkelerle parası en çok talep edilen ülkelerin belirgin bir etkinliği söz konusudur.³⁰

(29) Kullanılan formüller için bkz. Ekonomik yaklaşım, AİTİA Ekonomi Fakültesi, Yıl 1, Cilt 1, Sayı 3, s.78

(30) S. Rıdvan Karluk, a.g.e. s.438

T a b l o I

IMF'ye Üye Ülkelerin Kotaları ve % Payları

ÜLKELER	KOTA (Milyon SDR)	% de PAYLARI
1- ABD	17.918,3	20,08
2- İngiltere	6.194,0	6,94
3- F.Almanya	5.403,7	6,06
4- Fransa	4.482,8	5,02
5- Japonya	4.223,3	4,73
6- S.Arabistan	3.202,4	3,59
7- Kanada	2.941,0	3,30
8- Çin	2.390,9	2,68
9- Hindistan	2.207,7	2,47
10- Hollanda	2.264,8	2,46
11- Belçika	2.080,4	2,33
12- Avusturalya	1.619,2	1,81
13- Brezilya	1.461,3	1,64
14- Venezuela	1.371,5	1,54
15- İspanya	1.286,0	1,44
16- Meksika	1.165,5	1,31
17- Arjantin	1.113,0	1,25
18- İsveç	1.064,3	1,19
19- Endonezya	1.009,7	1,13
20- G.Afrika	915,7	1,03
21- Nijerya	849,5	0,95
22- Avusturya	775,6	0,87
23- Danimarka	711,0	0,80
24- Norveç	699,0	0,78
25- İran	660,0	0,74
26- Kuveyt	635,3	0,71
27- Cezayir	623,1	0,70
28- Yugoslavya	613,0	0,69
29- Finlandiya	574,9	0,64
30- Malezya	550,6	0,62
31- Pakistan	546,3	0,61
32- Macaristan	530,7	0,60
33- Romanya	523,4	0,59
34- Libya	515,7	0,58
35- Irak	504,0	0,56

36- Mısır	463,4	0,52
37- Kore	462,8	0,52
38- Y.Zellanda	461,6	0,52
39- İsrail	446,6	0,50
40- Şili	440,5	0,49
41- Filipinler	440,4	0,49
42- Türkiye	429,1	0,48

Kaynak: IMF Survey, September 1984. s.7'den özetlenerek hazırlanmıştır.

Tablo I de 42 ülke kotalarda ki büyüklük sıralamasına göre dizilmiştir. Ancak, 1984 yılı itibariyle 147 üyesi olan IMF de 89.240,8 milyon SDR olan kotalar aşağıda ki maddelerle sıkı ilişkiler içindedir.

- a- Kotalar üyelerin Fon'a iştiraklerini gösterir.
- b- Üyelerin Fon'dan yararlanma olanaklarını belirler.
- c- Oyların gücünü belirler.
- d- SDR lerin paylaşılmasını belirler.

Fon Anasözleşmesin de belirtildiği gibi kotalar, Dünya ekonomisindeki gelişmelere, değişmelere, rezervlerin durumuna göre her beş yılda bir gözden geçirilir. 1951 ve 1956 da birinci ve ikinci beş yıllık dönemlerde kotalarda bir değişiklik olmamış ve Fon kaynakları da az kullanılmıştır. 1959 yılında Fon kotaları % 50 oranda arttırılmış, 1965 ve 1970 de dördüncü ve beşinci beş yıllık dönemler için % 25 lik genel kota artışları gerçekleştirilmiştir. Buna ilaveten dördüncü ve beşinci kota artışlarında bazı ülkelere özel kota artışı olanağı sağlanmıştır. 1976 yılında altıncı beş yıllık değerlendirmede kotalar % 32,5 oranında arttırılarak bu artışlar başlıca petrol ihraç eden ülkelere tahsis edilmiş diğer gelişmekte olan ülkelerin kotaları eski seviyesinde bırakılmıştır. 11 Aralık 1978 de IMF Governörler Kurulun da yedinci gözden geçirmede kotaların % 50 oranında arttırılması, buna ilaveten onbir ülkeye özel kota arttırımı yapılması kararlaştırılmış, Kıta Çin IMF'ye

katıldığı için bu ülkeye kota tahsis edilmiştir. Nisan 1981 de S.Arabistan'ın kotası yükseltilmiştir. 31 Mart 1983 de sekizinci genel kota arttırımı gerçekleşmiş, Fon'un toplam kotaları % 47,5 oranında arttırılması kabul edilmiş, üyelerin kotalarının toplamı 89,24 Milyar SDR olmuştur.

Anasözleşme madde III de belirtildiği gibi, Fon bir üyenin talebi üzerine onun kotasını yeniden ayarlama yoluna gidebilir. Kota değişiklikleri için toplam oyların 4/5 i oranında çoğunluk gereklidir. İlgili ülkenin onayı olmaksızın kotası değiştirilemez.

1.2. Borçlanma Anlaşmaları

Uluslararası Para Fonu kaynaklarının üye ülke taleplerini karşılamakta yetersiz kalarak, bir likidite sorununun ortaya çıkmaması için, Fon yönetim Kurulunun çalışmaları sonucu 1962 yılında Batının başlıca gelişmiş ve Onlar Grubu³¹ olarak bilinen ülkelerinden borçlanabilme olanağı elde etmiştir. Borçlanma sadece resmi Merkez Bankaları ve Hazine-den değil, aynı zamanda Ticari Bankalar gibi özel kurumlardan da yapılabilmektedir. Fon borçlanmalarını, 24 Ekim 1962 de dört yıl için yürürlüğe giren ve daha sonra 1985'e kadar uzatılan "Genel Borçlanma Anlaşması" ile yapmıştır.

Fon Onlar Grubu dışında IMF ye üye olmamakla beraber İsviçre'den, 1973-1974 de Petrol kolaylığı için petrol ihraç eden ülkelere ve ödemeler bilançosu fazla veren ülkelere, 1979-1981 yıllarında Ek Finansman Kolaylığı için 14 üye ülke ve uluslararası kurumlardan, Genişletilmiş Fon Kolaylığı için Mayıs 1981 de geçitli üye ülkeler ile Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) İsviçre Milli Bankası ve Sudi Arabistan'dan borçlanmıştır.

IMF nin Borçlanma Anlaşmaları ile sağladığı kaynaklar Fon ülkeleri için ek likidite iken Dünya rezervlerinde bir artış yaratmaz. Çünkü

(31) Onlar Grubu Üyeleri; ABD, B. Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya, Kanada, Japonya, İngiltere'dir.

borçlar ödendiğinde uluslararası likidite eski düzeyine inecektir.³² Ancak sürekli borçlanma yolu benimsenirse ek rezerv sağlanabilir.

1.3. Faiz Gelirleri- Hizmet Bedelleri ve Diğer Gelirler

Uluslararası Para Fonu ülkelerle yaptığı tüm işlemlerinden hizmet bedeli almaktadır. Fon kaynaklarından yararlanan üyelerin Fondan satın aldıkları tutarlar üzerinden % 05 oranında bir hizmet bedeli ödemesi zorunludur. (Fon Anasözleşmesi Madde 5 Fıkra 8). Ayrıca üyeler Fondan sağladıkları kaynakların kota tutarını aşan bölümleri üzerinden faiz öderler. Ödenen faiz Fondaki paranın geri satın alınmadığı süreye göre, alınan kredinin türüne göre tablo II de görüldüğü gibi farklılık göstermektedir.

T a b l o II

IMF Kredileri İçin Üyelerden Tahsil Edilen Bedeller

Kredilerin Türü	Hizmet Bedeli	Faiz Oranları
Doğrudan Alımlar	%05	% 7
Telafi Edici Finans Kolaylığı	%05	% 7
Genişletilmiş Fon Kolaylığı	%05	% 7
Tampon Stok Kolaylığı	%05	% 7
Ek Finansman Kolaylığı	%05	-3,5 Yıla kadar Fonun Borçlanma sonucu ödediği faiz+%02 -3,5 Yıldan sonra Fonun Borçlanma sonucu ödediği faiz+%0325
Genişletilmiş Yardım Politikası	%05	Fon tarafından borçlanma sonucu ödenen tutar + %02

Kaynak: IMF Survey, September 1984. s.9

Hizmet Bedelleri ve Faiz Gelirlerinin dışında Fon Yönetim Kurulunun Mayıs 1976 daki kararı ile kurulan Emniyet Fonu için Fonun elindeki altınların piyasa fiyatı üzerinden satılması sonucu elde edilen gelir-

(32) Erden Öney, Uluslararası Para Sistemi, Ankara: 1980, s.59

ler ve gelirlerinin yatırılması, işletilmesi sonucu elde edilen gelirlerde Fonun diğer kaynaklarını oluşturmaktadır.

2. FON İÇİNDEN YARATILAN KAYNAKLAR

Fon'un kendisinin yarattığı kaynaklar; SDR olarak bilinen, uluslararası likidite yetersizliği sorununu çözümlenmek amacıyla yaratılan Özel Çekiş Haklarıdır.

2.1. Özel Çekiş Hakları (SDR)

1969 yılında IMF Anasözleşmesine getirilen yeniliklerden bir tanesi Özel Çekiş Hakları ve bu hakların işlem gördüğü Özel Çekiş Hesabıdır.

Özel Çekiş Hakları; Fon kararıyla yaratılan, karşılığı olmayan ve Fon üyelerinin kabulü ile geçerlilik kazanan uluslararası bir likiditedir. Bu hakların tahsisi, kullanımı ve iadesi ise Fon Özel Çekiş Hesabı içerisinde yer almaktadır.

SDR yaratılmasında ki amaç; IMF Reform Komitesi kararlarında belirtildiği gibi, uluslararası likidite yetersizliği sorununu çözümlenerek, SDR'yi uluslararası para rezervi içerisinde temel rezerv durumuna getirmek ve onu bir hesap birimi yapmaktır.

Uygulamada Batı Avrupa ülkelerinden bazıları SDR'yi yeni bir kredi türü olarak değerlendirirken, Anglosakson ülkeleri SDR'yi para olarak kabul etmişlerdir. Günümüzde SDR bir para birimi niteliğini kazanmış gibidir.³³ Fon üyesi bir çok ülke, paralarının değerini SDR ye bağlayarak uluslararası piyasalarda ortaya çıkan para değerinde ki dalgalanmalardan kendilerini korumayı amaçlamışlardır.

SDR yi 1984 yılı itibariyle 147 ülkenin Merkez Bankaları ve diğer SDR tutucuları, kendi aralarında her türlü mali işlemlerde kullanabilmektedirler. Ancak, SDR nin özel sermaye piyasalarında kullanılması henüz gerçekleşmemiştir. Şimdi Fon Anasözleşmesinin SDR hükümleri çerçevesinde bu sisteme üyelik koşullarını, hakların tahsisini, kulla-

(33) S. Ridvan Karluk, a.g.e. s. 453

nının nasıl yapılacağını ve Özel Çekme Hakkı'nın hesaplanışını açıklarsak.

2.1.1. SDR ye Üyelik ve Tahsis

Bu sisteme yalnız IMF üyeleri katılabilir ve tahsisten yararlanabilir. Fakat Fon % 85 oy çokluğu ile alınacak kararlar üye olmayanlarında SDR kabul etmesine, muhafaza etmesine ve kullanmasına izin verilebilir. Bu üye olmayanlar, herhangi bir ülke olacağı gibi resmi bir kuruluşta olabilir.³⁴ Asli üyelerin bu diğer SDR kullananlarla ilişkisi Fon Governörler Kurulunca düzenlenir.

SDR tahsisi % 85 oy çokluğu ile kararlaştırılır. Tahsis kararları Dünyanın uzun vadeli rezerv ihtiyacını karşılama temeline dayanır. Amaç, dış ödemelerde dengenin sağlanmasına ve ayarlama-düzeltilme mekanizmasının daha iyi işlemesine olumlu katkılarda bulunmaktır.³⁵ Fon tahsis ile ilgili kararları, aralıklı olarak beş yıllık dönemler için alır. Bunlara temel dönemler adı verilir. Fon bir temel dönem içindeki tahsis ve iptallerini birer yıllık aralıklarla yapar.³⁶ Bunun amacı SDR hacminin arttırılmasında devamlılık sağlamaktır. SDR tahsisinde birinci temel dönem 1970-1972 yıllarını kapsayan dönemlerdir. Bu dönemde Fon kararıyla üç yıl olarak kabul edilmiştir, IMF ye üye 104 ülkeye SDR tahsis edilmiştir. Bu dönemde 9,314 Milyar SDR tahsisi yapılmıştır. Bu miktar 1970, 1971 ve 1972 yıllarının Ocak ayında SDR sistemini kabul etmiş 104 üye ülkeye sırası ile 3,414 Milyar 2,949 Milyar ve 2,952 Milyar olarak dağıtılmıştır.

† Her ülkeye ne kadar SDR tahsis edileceği ülkenin kotasının nisbi büyüklüğüne göre belirlenir. Tahsis oranları her tahsis kararı tarihinde Fon üyelerinin kotalarının belirli ve her üye için eşit bir yüzdesinden

(34) Fon Anasözleşmesi Madde XXIII Fıkra 3 i

(35) Bu amaç IMF yıllık raporlarında belirtilir, IMF Annual Report 1978

(36) Fon Anasözleşmesi Madde XXIV Fıkra 2 a

oluşur.³⁷ 1970-1972 yıllarını kapsayan birinci temel dönemde sırasıyla yapılan 3,414,-2,949-2,952 SDR tahsisleri 104 üye ülkenin IMF kotalarının 1970 de % 16,8 ini, 1971 ve 1972 yıllarında % 10,7 sini oluşturmuştur.³⁸ Birinci temel dönemde Türkiye'nin kotası % 05 olduğu için SDR hesabı 50,3 Milyon olarak hesaplanmış, 1970 de 18,3 milyon, 1971 ve 1972 de 16 şar milyon SDR olarak tahsis yapılmıştır. Hesaplama, yukarıdaki açıklamaya göre 1972 yılı için ($05 \times 10,7 \times 2,952$ milyon)=16 milyon SDR olur ki diğer yıllar da aynı şekilde hesaplanabilir. Üye ülkelere yapılan tahsislerin ikincisi 1979 yılında başlamış ve 1979-1981 dönemini kapsamıştır. Her yıl 4 Milyar SDR den toplam 12 Milyar SDR yaratılmıştır. Türkiye bu tahsislerden sırasıyla 20,6-20,8-20,8 milyon SDR olmak üzere toplam 62,2 milyon SDR ye sahip olmuştur.

İştirakçi ülkeler IMF tarafından kendilerini geçmiş yıllarda yapılan kümülatif SDR tahsisleri için belli bir ücret ödemek, buna karşılık ellerinde bulundurdukları SDR için faiz almakla yükümlü kılınmışlardır. Nitelikli Fon Anasözleşmesi XXVI. Madde faizlerle ilgili düzenlemeleri kapsamaktadır. SDR sisteminin kabul edildiği yıllarda ücret ve faiz ödemesi için kabul edilen oran % 1,5 olarak saptanmıştır. 1974 yılında Fon Yönetim Kurulu Hakları daha cazip kılmak amacıyla bu oranları % 5'e çıkardı ve Dünya ortalama faiz haddindeki gelişmelere göre bu oranların ayarlanabileceği ilkesini getirdi. 1 Ocak 1979 da bu oran % 6 ya, 1 Ocak 1980 de dört ay geçerli olmak üzere % 9,25 e çıkarmış ve Fon her dört ayda bir faiz düzeyini yeniden ayarlamayı kabul etmiştir. 1 Ağustos 1983'ten itibaren faiz hakları SDR nin değerini belirleyen sepeti oluşturan beş ülkenin faiz oranlarının ağırlıklı ortalamaları gözönüne alınarak hafta da bir belirleneceği kabul edilmiştir.³⁹

(37) Fon Anasözleşmesi Madde XXIV Fıkra 2 b

(38) Erden Öney, a.g.e. s. 54

(39) IMF Survey September 1984, s.13

Üye ülkeler Fon tarafından kendilerine tahsis edilen SDR leri kullanmayıp elinde tutuyor ise; ödeyeceği ücret alacağı faize eşit olacağından ülke için net bir kazanç yada kayıp söz konusu değildir. Eğer ülke elindeki SDR yi başka bir ülkeye vererek konvertibl döviz sağlıyorsa üyenin elinde kalan SDR ler önceki tahsis tutarından daha az olacağı için ülkenin ödeyeceği ücret alacağı faizden fazla olacaktır. Bu ülke net olarak bir bedel ödemek durumunda kalacaktır.

2.1.2. SDR nin Kullanımı

İştirakci bir üye temel dönem içerisinde kendisine tahsis edilmiş SDR leri üç farklı şekilde kullanabilir.⁴⁰ Birincisinde bir iştirakci diğeri ile anlaşma yaparak o iştirakçinin elinde bulunan ulusal parasının SDR karşılığında satın alabilir. İkincisinde, üye Fon aracılığı ile onun tayin ettiği diğeri iştirakçilerden SDR karşılığında Konvertibilitesi olan bir para talep edebilir. Fonun dövizini ödeyecek iştirakciyi tayin edecek belirli ölçüleri vardır. Seçilecek olan ülkenin ekonomik durumunun nisbi olarak kuvvetli olması gerekmektedir. Ülkenin dış ödemeler dengesi fazla veriyorsa ve de gayrisafi rezervleri yeterince sağlam ise o ülke ekonomik yönden güçlü kabul edilir. Burada asıl belirleyici olan ülkenin rezerv durumunun sağlam olmasıdır. Ülke ödemeler dengesi biraz açık versede Fon tarafından seçilebilir. Fon seçimi yaparken SDR lerin zaman içinde dengeli dağılımını sağlamak zorundadır.⁴¹ Bu amaçla kullanma ve kabul etmeye ilişkin sınırlamalar getirilmiştir. Bu sınırlamalar şöyledir.

- Hiç bir üye sınırsız olarak SDR kabul etmeye zorunlu değildir.
- Bir ülkenin elindeki SDR nin tutarı kendisine sağlanan net kümülatif tahsisin iki mislini aşamaz.

(40) Üç Farklı İşlemin ayrıntılı bir analizi için bkz. G.G.Turan, a.g.e. s. 146-152, Hüsnü Kızılyallı, Uluslararası Likidite Sorunundaki Son Gelişmeler, Ankara : 1969, s.118-122, Ercan Öney, a.g.e.s.54-58

(41) Fon Anasözleşmesi Madde XXV Fıkra 5 a

Böyle bir kabul etme sınırı doğaldır ki kullanımı da etkileyecektir. Bunun yanında üyeler kendilerine tahsis edilen SDR nin tümünü kullanmalar bile beş yıllık temel dönemin sonunda tahsis edilenin % 30 unu IMF nin SDR hesabında korumak durumundadırlar. Başka bir deyişle iştirakçiler ancak SDR lerinin % 70 ini serbestçe kullanabilirler. Üyenin SDR hesaplarında kotaları % 30 un altına düşüyorsa ülkeler konvertibl döviz vererek SDR satın almak ve eksikliğini kapatmakla yükümlüdürler. Şu halde SDR kotasının % 30'una ulaşma kuralı getirilerek SDR kullanımı kısmen kısıtlanmıştır. IMF 1979 Haziranın da bu oranı % 15 e indirmiş, Mayıs 1981 de ise bu kısıtlamayı kaldırmıştır.

Üçüncü tür SDR kullanımı ise iki şekilde olmaktadır. İlki genel hesaba ödemelerde SDR kullanılması, yani Fondan geri satın alınacak ulusal paralar ve ödenecek bedeller için SDR ye başvurulur. Üçüncü bölümde daha kapsamlı açıklanacağı gibi üye IMF den borç alırken ulusal parasını Fona yatırır vade sonunda konvertibl dövizini iade ederek karşılığında ulusal parasını geri alır. İşte bu yolla üye döviz vermeden SDR vererek ulusal parasına geri alabilir. Diğeri ise genel hesaptan SDR temini için altın veya Fon tarafından kabul edilen bir para karşılığında ihtiyacı olan SDR yi bu hesaptan karşılar. Eğer gereken miktar bu kanaldan karşılanamıyorsa üye ihtiyacını Fonun tayin edeceği diğeri bir ülkeden konvertibl para karşılığında temin edebilir.

IMF nin kaynaklarını artırmak ve Dünya likidite ihtiyacını karşılamak üzere yaratılan SDR nin henüz yaygın bir kullanım alanına sahip olmadığı görülmektedir. Bunun nedenleri:

- SDR koşullara bağlanmış bir paradır. Her ülkenin SDR yi kabul edebileceği bir sınır vardır. Ülke ancak kendi isteği ile bu sınırın üstüne çıkabilmektedir.

- SDR tahsisleri ülkelerin IMF kotaları ile orantılı olarak yapılmakta, kotası büyük olan Batı ülkelerinin SDR tahsislerinden daha

çok yararlanmalarına karşılık kotası küçük olan az gelişmiş ülkeler için bu haklar yeterli bir uluslararası likidite kaynağı olamamaktadır.

- IMF tarafından yaratılan SDR ler mevcut toplam rezervler içerisinde ufak bir paya sahiptir. Bunun oranı 1972 yılı dışında % 5 in üzerine çıkmamıştır. Bu uygulamada uluslararası likidite içinde SDR kullanımını büyük ölçüde azaltmıştır.

- SDR için bugün özel bir piyasa yoktur. Başka bir deyişle SDR piyasada tedavül etmemekte sadece Merkez Bankaları için söz konusu bir rezerv olmaktadır.

IMF Anasözleşmesinin 1978 yılındaki ikinci değişikliğinde bir takım ek düzenlemelerle o zamana kadar üyelikleri gerçekleşmeyen bazı kuruluşların diğer SDR tutucularına⁴² katılması sağlanmıştır. Bunlara ek bir tahsis yapılmamakta fakat kullanma ve tutmalarına izin verilmektedir. Bu tür gelişmeler Merkez Bankaları ile bazı kuruluşların ellerindeki rezervler içinde SDR kullanımını birazcık sağlamıştır. Zaten tümünü sağlasada önemli olan SDR için özel bir piyasanın kurulmasıdır. Bunun için Ticaret Bankaları SDR cinsinden mevduat hesapları açabilmeli ve bu mevduatlara dayanarak bankalar özel kesime SDR kredisi verebilmelidir. Bu piyasa gelişmediği sürece SDR hiçbir zaman mübadele ve müdahale aracı olarak işlevini yerine getiremeyecektir.⁴³

2.1.3. SDR nin Hesaplanması

1970 yılında SDR uygulamasına geçilirken SDR nin altın ve dolar içeriği aynı idi, yani 1 Dolar = 1 SDR = 0,888671 gram saf altın idi.

1971 yılındaki dolar devaluasyonu sonucunda SDR nin altın ile ifade edilen değeri değişmemiş fakat dolar ile arasındaki eşitlik

(42) 31 Temmuz 1984 de 14 Organizasyon olarak bilinen Diğer SDR Tutucuları için bkz. IMF Survey September 1984, s.13

(43) Erden Öney, a.g.e. s.206

1 Dolar = 0,921053 SDR ve 1973 devaluasyonu sonucunda 1 Dolar=0.828948 SDR olmuştur.

1973 ortalarından itibaren doların başlıca Avrupa paraları karşısında giderek zayıflaması ve Uluslararası Para Sisteminde anahtar para olma rolüne son verme yönündeki eğilimler sonucunda SDR nin değerini dolar gibi tek ve zayıf bir para cinsinden değil, dolar dışındaki paralar cinsinden saptamaya yönelik teknikler geliştirmeye başlanmıştır. Çünkü doların Avrupa paraları karşısında değeri düştükçe, buna bağlı olarak SDR ninde bu paralar karşısındaki değeri düşüyordu. Başka bir deyişle, SDR de dolar ölçüsünde istikrarsız bir para birimi oluyordu. Oysa amaç SDR yi istikrarlı bir para birimi yapmak ve böylece bu haklara başlıca uluslararası rezerv olabilme olanağı sağlamaktı.

SDR nin değerlendirilmesi konusunda geliştirilen tekniklerden; Standart Sepet Metodu, Asimetrik Sepet Metodu, Ayarlanabilir Sepet Metodu, Sabit Parite Değeri Tekniği gibi metodlardan 13 Haziran 1974 de IMF Yönetim Kurulu kararıyla Standart Sepet Metodunu kabul etmiştir. Bu metoda göre SDR nin değeri Fon üyesi 16 ülkenin paralarının oluşturduğu ağırlıklı bir hesap birimine göre belirlenmiştir. Bu 16 ülke parasının seçimi, ülkelerin 1968-1972 yılları arasındaki ihracatlarının Dünya mal ve hizmet ihracatındaki ortalama payının % 1 in üzerinde olması ölçütü esas alınmış ve ülkelerin paralarının SDR içindeki ağırlığı da ülkelerin 1968-1972 dönemindeki Dünya mal ve hizmet ihracatındaki paylarına göre tesbit edilmiştir. ABD nin SDR içindeki payı % 33 olarak kabul edilmiştir. IMF 1 Temmuz 1978 tarihinde SDR nin oluşumuna katılan ülkeler arasında bir değişiklik yaparak Güney Afrika ve Danimarka nın yerine İran ve Sudi Arabistan'ı almış bir birim SDR içinde 16 ülke paylarını yeniden düzenlemiştir.⁴⁴

(44) Eu Paylar için bkz. G. Günver Turan, a.g.e. s.145 Tablo 6 ve 7

IMF son olarak 1980 yılında SDR nin değerini belirleyen Sepetini yeniden düzenlemiştir. 1 Ocak 1981 tarihinde yürürlüğe giren yeni Sepet 1975-1979 yılları arasındaki dönemle Dünyada en çok mal ve hizmet ihracatını gerçekleştiren 5 üye ülkenin paralarından oluşmuştur. Sepet 5 yılda bir gözden geçirilecektir. Fon Yönetim Kurulunun aldığı karara göre yeni sepette yer alan ülke paralarının SDR içindeki ağırlığı ve SDR nin hesaplanması şöyledir.

T a b l o III

SDR yi Oluşturan Ülke Paraları ve Ağırlıkları

Ülkelerin Paraları(1)	SDR içinde paranın % payı(2)	Ülkelere ait para mik.(3)	Dolar cinsinden değişim oranları (4)	Dolar cinsinden değerler(5)
ABD Doları	42	0,5400	1,0000	0,540000
Alman Markı	19	0,4600	2,8707	0,160240
Fransız Fransı	13	0,7400	8,8115	0,083981
Japon Yeni	13	34,0000	241,3800	0,140857
İngiliz Sterlini	13	0,0710	1,3197	+ 0,093699
SDR nin Dolar Cinsinden Değeri=				1,018777

Kaynak: IMF Survey, September 1984, s.13

Tablo 5 sütundan oluşmaktadır. Birinci sütun sepetteki ülke paralarını, ikinci sütun ülke paralarının sepetteki yüzde paylarını yani ağırlıklarını, üçüncü sütun sepetteki ülke paralarının miktarını, dördüncü sütun ülke paralarının dolar cinsinden değişim oranlarını (yalnız Sterlin için başka bir uygulama vardır, o da Sterlin in Dolar cinsinden de değişim oranını esas almaktadır.) göstermektedir. Değişim oranları Londra döviz piyasasında önle üzeri belirlenir. Beşinci sütunda ise

sepetteki ülkelere ait para miktarlarının belirlenmiş değişim oranlarına göre Dolar cinsinden değerleri gösterilmiştir. Son sütun üçüncü sütunun dördüncü sütuna bölünmesinden meydana gelir. Yalnız Sterlin için bu iki sütundaki değerler çarpılarak bulunur. Oluşturulan bu yeni sütunun toplamı dolar cinsinden 1 SDR nin değerini gösterir.

SDR nin değeri değişim oranlarındaki günlük değişimler nedeniyle hergün değişmektedir.

SDR nin diğer ülke paraları cinsinden değerini belirlemek için 1 SDR nin dolar ile ifade edilen değerini belirlemek ve bir SDR nin dolar ile ifade edilen değerini cari kur üzerinden bu ülke parasına çevirmek yeterlidir.

Örneğin, 1 SDR nin kaç Türk Lirası olduğunu hesaplayabilmek için günlük olarak belirlenen beşinci sütunun toplamı olan bir SDR nin dolar cinsinden değerini cari kur üzerinden Türk Lirasına çevrilmesiyle SDR nin T.L. cinsinden değeri belirlenmiş olur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IMF KAYNAKLARININ KULLANIMI

Ülkelerin Uluslararası Para Fonu iç kaynaklarından (SDR lerden) yararlanabilmeleri için, Fona üye olmaları yani Fonda kotalarının bulunması yeterlidir. Ancak Fon % 85 oy çokluğu ile alınacak kararlarda üye olmayanlara SDR yi kullanma olanağı sağlamıştır. Diğer SDR tutucuları olarak adlandırılan bu kuruluşlar için bir tahsis söz konusu olmayıp sadece Fon tarafından belirlenen bu organizasyonlara SDR kullanma izni verilmiştir. Bu konu ikinci bölümde 2.1.2. de geniş bir şekilde incelenmiştir.

IMF dış kaynaklarından yararlanabilmek için yani IMF den aşağıda sıralanan kredi türleri adı altında borçlanabilmek için yine Fona üye olunması yanında ülkenin Fon amaçlarına uyum sağlaması ve Fon tarafından belirlenen koşulları yerine getirmesi gerekmektedir. Fon Anasözleşmesinin beşinci maddesi kaynakların üyeler tarafından nasıl kullanılacağını belirtmiştir.

1. KAYNAKLARDAN YARARLANMA KOŞULLARI VE SÜRECİ

(STAND-BY DÜZENLEMELERİ)

IMF Kaynaklarından yararlanmada, ülkelerin Fon tarafından kabul edilen sorunlarla karşılaşmış olması ve Fonun ileri sürdüğü istikrar politikalarını uygulayacağına Fonu inandırması koşuluna bağlı olarak Stand-by düzenlemeleri gerçe vesinde Fondan kaynak kullanabilirler.

1.1 Kaynaklardan Yararlanma Koşulları

Görevi uluslararası parasal ilişkileri düzenlemek, Dünya ticaretini daraltıcı, saptırıcı nitelikteki korumacı uygulamalara engel olmak ve dış dengesizlik durumunda üye ülkeye yardım etmek olan Uluslararası Para Fon'undan borçlanma şeklinde bu kaynaklardan yararlanabilmek için

ülkenin dış ödemeler dengesizliği ile karşılaşmış olması gereklidir. Bu geçici ödemeler dengesizliği olabileceği gibi, Fonun sonradan kabul ettiği yapısal nedenlerden kaynaklanan dengesizlikte olabilir.

Ödemeler dengesinde geçici veya yapısal dengesizlik olan üye ülkenin Fon kaynaklarından yararlanabilmesi için IMF den Stand-by düzenlemesi istemesi gereklidir. Stand-by düzenlemesi ile, IMF ile üye ülke arasında görüşmelere başlanır. Bu görüşmelerde üye ülkenin durumu ve bu durumdan kurtulmak için uygulanması gerekli politikalar tartışılır. Uygulanması gerekli politikalar Fonun standartlaşmış belirli koşulları taşıyan ünlü istikrar programlarıdır. Bu değişmeyen üye ülke tarafından yerine getirilmesi zorunlu istikrar programlarından ilki devalüasyondur. Çünkü IMF ye göre dış dengesizlik ülke içindeki ve dışındaki fiyat farklılığından kaynaklanmaktadır. Bu fiyat farklılığı verimlilik ve maliyetlerden ileri gelmektedir. Oysa bunun yanında dış dengesizlik, yüksek bir ithal eğiliminden yada üretimin ihracata aktarılmasını önleyen yüksek bir tüketim eğiliminden de kaynaklanabilir. Nihayet ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğünü ortadan kaldıracak biçimde, maliyet bakımından rekabetçi olmayan sektörlerle yatırım yapılması gibi yanlış kaynak tahsisi de dış dengesizliğe yol açabilir.⁴⁵

Fonun fiyat farklılığını ortadan kaldırmak için öngördüğü yüksek oranlı devalüasyon, ihraç mallarının fiyatlarını yabancı paralar cinsinden düşürerek ihracatta artış sağlayacağı, ithal mallarının fiyatlarını ulusal para cinsinden yükselterek ithal talebini düşüreceği unutulmaktadır. Ayrıca devalüasyonla birlikte yükselen iç fiyatların yurt içinde üretilen malların tüketimini de kısacağı, böylece tüketimden alıkonulan malların ihraç edilmesiyle döviz gelirlerinin artacağı mantığına dayanmaktadır.

(45) Cevdet Erdost, "IMF nin İstikrar Politikaları", IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye. Ankara: Savaş Yayınları 1982, s.104

Bu standart istikrar programlarından diğerkleri gelir dağılımı, Kamu maliyesi, Kamu kuruluşlarına ait düzenlemeleri kapsamaktadır.

Gelir dağılımı ile ilgili düzenleme; ücretlerin dondurulması mantığına dayanmaktadır. Önemli bir maliyet unsuru olarak kabul edilen, ücretlerin dondurulması, maliyetlerde bir hafiflemeye yolaçacak ihraç mallarının fiyatlarını düşürerek fiyatların rekabetçi olmasını sağlayacaktır. Ayrıca ücretlerin dondurulması satın alma gücüne yansiyarak ithal malları ve yurt içi tüketim mallarının talebinde azalmaya yol açacaktır. Bunun yanında ücretlerin dondurulması firma giderlerini azaltacak karların dolayısıyla yatırımların artmasına neden olacaktır. Firma maliyetlerindeki azalma ise iç fiyatları etkileyerek enflasyon hızını düşürebilecektir. Kamu maliyesi ile ilgili düzenlemede, kamu harcamalarının kısılması, bütçe açıklarından sakınılması, sübvansiyonların kaldırılması, kamu kesimi tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının serbestçe tayin edilmesi, kamu ithalatının sınırlandırılması gibi önerilerle ithalatın düşeceği, para hacminin daralacağı dolayısıyla fiyatların etkilenecek enflasyona çözüm getirileceği düşüncesi hakimdir.

Son yıllarda kredilerden yararlanma koşullarını dahada ağırlaştıran takviyeli stabilizasyon programları olarak adlandırılan, ülkelerde Kurumsal-Yapısal değişiklikler yaratan önerilerde, uygulanması gerekli politikalara dahil edilmiştir. Bunlar kamu harcamalarını azaltmak, etkin bir yönetim ve yabancı sermaye girişini sağlamak amaçlarıyla İktisadi Kamu Kuruluşlarının özel kesime devredilmesi ve fiyat kontrollerinin kaldırılmasıdır. Diğer bir öneri, dış ticareti daraltıcı ve saptırıcı nitelikteki uygulamaların kaldırılması yani gümrük kısıtlamalarının kaldırılmasıdır. Buradaki düşünce gümrüksüz ülkeye giren yabancı malların yaratacağı rekabet, yerli üreticileri rekabetçi fiyatlarla üretime ve maliyetleri düşürmeye zorlayacak böylelikle kaynakların etkin kullanımı sağlanacaktır.

1.2. Kaynaklardan Yararlanma Süreci (Stand-by Düzenlemeleri)

Bir ülkenin Fon kaynaklarından yararlanabilmesi için IMF den Stand-by düzenlemesi istemesi gereklidir. Stand-by düzenlemesiyle IMF ile üye arasında görüşmelere başlanır. Görüşmeler genellikle Stand-by isteminde bulunan ülkede, bu ülkenin yetkilileri ile üç-beş kişiden oluşan bir Fon heyeti arasında yapılır. Görüşmelerde üye ülkenin uygulayacağı istikrar politikaları belirlenir. Stand-by düzenlemesi ile Niyet mektubunun metnileride belirlenmiş olur. Stand-by düzenlemesi metnine göre daha uzun olan ve üye ülkenin uygulayacağı programın ayrıntılı bir açıklaması niteliğinde olan Niyet mektubu üye ülkenin koşullarına göre değişik biçimler alabilir. Cheryl Payer Borç Tuzakı adlı kitabında Niyet mektubunun kapsamını şu şekilde özetlemektedir.⁴⁶

1) Döviz ve dışalım kontrollerinin kaldırılması ya da gevşetilmesi.

2) Borç alan ülkenin parasının devalüasyonu.

3) Enflasyonun önlenmesi için,

a- Banka kredilerinin kısıtlanması, faiz oranlarının yükseltilmesi ve mevduat karşılıklarının yükseltilmesi;

b- Devlet harcamalarının azaltılması, vergilerin ve kamu kuruluşlarının ürettiği ürünlerin fiyatlarının yükseltilmesi, sübvansiyonların kaldırılması;

c- Bütçe açığının hükümetin gücünün yettiği ölçüde kapatılması;

d- Fiyat denetiminin kaldırılması.

4) Yabancı sermayeye daha iyi koşullar sağlanması.

Üye ülke borç almada yukarıda sıralanan maddelerle ilgili somut bilgileri kapsayan Niyet mektubu ve Stand-by düzenlemesi taslaklarını

(46) Cheryl Payer, The Debt Trap, The International Monetary Fund and Third World, Washington D.C. 1974.s.33

Fon başkanlığına verir. Fon Başkanı, Yönetim Kurulunun Niyet Mektubu temeli üzerine inşa edilme durumunda olan Stand-by düzenlemesini kabul etmesini istemek durumundadır. Ancak burada da metinler üzerinde değişikliklere gidilmekte bu değişiklikler üye ülkelere teleks yolu ile bildirilerek mutabakat sağlanmaktadır. Tüm bu işlemler bittikten ve metinler üzerinde uzlaşma sağlandıktan sonra üye ülke temsilcisi genellikle Maliye Bakanları ve Merkez Bankası Başkanları veya Maliye Bakanı Niyet Mektubunu imzalar ve Fon Başkanlığına sunar. Fon Başkanı ise bu Niyet Mektubuna dayalı Stand-by düzenlemesi karar taslağını Yönetim Kuruluna getirir. Stand-by düzenlemesi Fon Yönetim Kurulunun kararıyla kesinlik kazanır. Böylece üye ülkenin belirli tutarlarda ve belirli zaman aralıkları içinde Fon kaynaklarından kredi kullanmasına izin verilir.

2. YARARLANILAN KREDİ TÜRLERİ

Uluslararası Para Fonu, üye ülkelere ekonomik durumlarını; özellikle dış ticaretin gelişmesini tehlikeye sokabilecek, ödemeler bilançosu dengesizliklerini gidermek amacıyla verdiği krediler, Fon Genel Hesabında izlenen; Doğrudan Alımlar, Genişletilmiş Fon Kolaylığı, Ek Finansman Kolaylığı, Tampon Rezerv Kolaylığı, Telafi Edici Finansman Kolaylığı ve Petrol Kolaylıkları gibi üye ülkelerin kotalarından ve/veya Fonun Borçlanma yoluyla sağladığı kaynaklardan karşılanan kredi türleri ile özel hesaplarda izlenen Para Yardım Hesabı ve Emniyet Fonu gibi kredilerden oluşur. Özel Çekiş Hesabında izlenen SDR ve kullanımı ikinci bölümde açıklandığından sadece yukarıda sıralanan kredi türleri incelenecektir.

2.1. Doğrudan Alımlar

İkinci bölümde açıklandığı gibi Fonun en önemli kaynağı olan kotaların oluşması için IMF ye üye her ülke kotasının % 25 lik bölümünü

(Rezerv Dilimi) SDR ve/veya konvertibl dövizle, % 75 lik bölümünü ulusal para ile ödemektedir. Kota üye ülkenin Fondan alabileceği krediyi belirleyen en önemli unsurdur. Aşağıdaki Tabloda bir üyenin Fondaki payının ödeme şekli ve doğrudan alımlar yoluyla alabileceği kredi oranı gösterilmiştir.

T a b l o IV

IMF de Kotaların Oluşum Biçimi ve Doğrudan Alımlar Yoluyla Fondan Kaynak Kullanım Oranları

Paylar ve Ödeme Şekli	Rezerv Dilimi	K R E D İ D İ L İ M L E R İ			
		1	2	3	4
% 25 SDR veya Konvertibl Döviz	A	1	2	3	4
	% 25	% 25	% 25	% 25	% 25
% 75 Ulusal Para	Kullanılabilecek Toplam Borç Yüzdesi				
	Rezerv Dilimi	% 25	Toplam Kullanım Oranı %125		
	Kredi Dilimleri	% 100			

Tabloda görüldüğü gibi üye ülkenin Doğrudan Alımlar yoluyla Fondan alabileceği kaynaklar Rezerv Dilimi üzerinden çekmeler ve Kredi Dilimleri üzerinden çekmelerden oluşur.

Rezerv Dilimi üzerinden çekmeler, hiç bir koşula bağlı olmaksızın Fon tarafından otomatik olarak kabul edilmektedir. % 25 lik Rezerv Dilimi dışında eğer bir üyenin; Fonun elinde bulunan ulusal para tutarında (% 75 lik bölümde) bir azalma olmuşsa, yani diğer ülkeler tarafından bu ülkenin ulusal parası kullanılmışsa, yine bu ülke hiç bir sınırlamaya tabi olmaksızın ulusal parasındaki azalan miktar kadar

koşulsuz çekme hakkına sahip olmaktadır. Bu çekiş Süper Rezerv dilimi üzerinden çekiş hakkı olarak tanımlanır.

Son olarak bir ülke Genel Borçlanma Anlaşmaları çerçevesinde Fona kendi ulusal parasıyla ödünç vermişse, aynı ülkenin ileride ödemeler sorunları ile karşılaşması halinde daha önce verdiği fonlar için koşulsuz çekme yapacağı kabul edilmiştir.⁴⁷

Fondan Rezerv Dilimi üzerinden yapılan çekmeler için hizmet bedeli ve faiz ödememekte, çekilen miktar kadar fona ulusal parasını yatırmaktadır.

Kredi Dilimleri üzerinden çekmeler dört eşit taksitte ve kotanın % 25 i oranında gerçekleşmektedir.⁴⁸ Üye Rezerv Dilimi içindeki kotasının tümünü kullanmış ise bunu izleyen dört yıl içerisinde ihtiyacı olduğu takdirde ve Fona bir iade de bulunmadığı sürece her yıl kotasının % 25 i oranında kredi kullanabilir. Ancak Kredi Dilimleri üzerinden çekişlerin gerçekleştirilebilmesi için, Fon;üyelerinden çekiş gerekçelerini belirtmelerini istemekte ve bu gerekçelerin inandırıcı olması esas alınmaktadır.

Kredi Dilimleri daha çok ödemeler dengesinin finansman ihtiyacı için talep edilmektedir. Her bir dilimin kullanımı Fon tarafından belirlenen dönemle (Bir yıl) sınırlandırılmış olup, üyeler aynı dönem içerisinde iki dilimi birden kullanamazlar.

(47) İlker Parasız, a.g.e. s.141

(48) Para Fonu 1976 yılında üyelerin artan likidite gereksinmesi için her bir Kredi Dilimini % 45 oranında arttırarak % 36,25 e çıkarmıştır. Bu geçici uygulama ile Kredi Dilimleri üzerinden çekişler % 145 e yükseltilmiş, ancak bu uygulama Fon Anasözleşmesindeki ikinci değişikliğin yürürlüğe girdiği 1 Nisan 1978 de bu geçici uygulamaya son verilmiş, tekrar % 25 lik düzeye dönmüştür.

Birinci Kredi Dilimi diğerlerine nazaran daha serbesttir. Üye ülke bunu ya destekleme anlaşmaları çerçevesinde yada geniş gerekçelerini ve dengesizlikleri düzeltmek için alınacak önlemleri Fona bildirerek bu dilimi direk olarak kullanabilir.⁴⁹ İlk Kredi Dilimini aşmayan tutarlardaki anlaşmalara hiç bir ön şart ve bunu kullanış tarzı ile ilgili bir sınırlama konulmamaktadır. İlk Kredi Dilimini aşan alımlar destekleme (Stand-by) anlaşmaları çerçevesinde yürütülür. Destekleme anlaşmaları, üye ihtiyaçlarını karşılamak üzere Fondan alınabilecek krediyi belirten, üyelerin uyması gerekli para ve maliye politikalarını gösteren düzenlemelerdir. Üye ülkelerin destekleme anlaşmaları yoluyla Fondan yapacakları çekmeler, Fonun onayına tabi olduğu için koşullu kredilerdir. Bu koşullar daha üst kredi dilimlerinde giderek ağırlaşır.

Kredi talep eden ülke Fon ile anlaştıktan sonra istediği yabancı parayı kendi milli parası karşılığında kendisine tanınan limitler içerisinde resmi kur üzerinden satın alır. Fondan satın almalar sonucu üyenin Fona aktardığı ulusal para tutarı kotasınının % 200 ü ile sınırlandırılmıştır. (Fon Anasözleşmesi madde V Fıkra 3) Bunun yanında Fon Anasözleşmesi madde V fıkra 4 de üyelere paylarının ulusal paranın % 200 ü aşacak nitelikte kolaylıklar getirilmiştir. İleride açıklanacak bu kolaylıklar ile dış ödemelerinde zorluk çeken üyelere tahsis edilecek kaynak tutarı arttırılmış olmaktadır. Şimdi bir örnek üzerinde üyenin Fondan Doğrudan Alımlar yoluyla yapabileceği çekmeler şu şekilde açıklanabilir. Üyenin Fondaki kotası 400 Milyon SDR olsun, üye bunun % 25 ini SDR veya Konvertibl dövizle, % 75 ini ise ulusal parayla ödeyecektir. Yani Rezerv Dilimi için 100 Milyon SDR ve % 75 lik bölüm için 300 Milyon SDR tutarında ulusal para ödeyecektir.

Üye Doğrudan Alımlar yoluyla kotasınının % 125 i kadar çekme yapabileceği için Fona ödeyeceği ulusal parada kotasınının % 125 i

(49) IMF Survey September 1984, s.6

oranında olacaktır. Çünkü;

Rezerv Dilimi üzerinden çekme için	100 Milyon SDR
Kredi Dilimleri üzerinden çekişlerde	400 Milyon SDR
Toplam	500 Milyon SDR

Üye 500 Milyon SDR tutarındaki ulusal parasını çekmeler karşılığı Fona yatıracaktır. Böylece Fonda oluşacak ulusal parası 800 Milyon SDR'ye ulaşacaktır. Çünkü;

Üyelik için yatırılan ulusal para	300 Milyon SDR
Çekmeler için yatırılan ulusal para	500 Milyon SDR
Toplam	800 Milyon SDR

Böylece üyenin Fona yatıracığı ulusal para, kotasının % 200'üne ulaşmış olur.

Fon üyelerden Rezerv Dilimi üzerinden alınan borç dışında, diğer borç dilimlerinden hizmet bedeli ve faiz almaktadır. Alınan bu bedel Fon daki paranın geri satın alınmadığı süreye göre farklılık göstermektedir. Mayıs 1984 den itibaren yürürlükte olan ve 1985 yılı içinde geçerli olan oranlar, hizmet bedeli olarak % 05 ve yıllık faiz bedeli % 7 olarak tesbit edilmiştir.⁵⁰ Üye bu bedelleri rezervlerinin Fondaki payına konvertibl döviz ve/veya ulusal para ile öder. Üyenin para rezervleri kotasının yarısından daha az ise Fona ödenecek bedeli kısmen kendi parasıyla karşılayabilir. Döviz ile ödenecek tutar ise, rezervlerin kotanın % 50 sine olan oranının değerine göre saptanır. Örneğin, üye ülkenin kotası 1 Milyon dolar iken, elindeki rezerv 400.000 dolar ise, üyenin rezervlerinin kotasının yarısına olan oranı 4/5 tir. Toplam bedelin 4/5 i döviz, geriye kalan tutar ise üyenin ulusal parası ile karşılanacaktır.⁵¹

(50) IMF Survey September 1984, s.9

(51) G.Günver Turan, a.g.e. s.126

Üye ülkelerin karşılığında milli paralarını vererek, gerek rezerv dilimi gerekse kredi dilimleri üzerinden (yada başka kolaylıklar sonucu) diğer bir ülkenin parasından çekmeler üzerine bazı ulusal paralarda, gerektiğinden fazla bir birikim olabilir. Bu birikimi önlemek, Fon kaynaklarının kısa süre içinde tükenmesine yol açmamak, Fon girişimlerinin devamlılığını sağlamak üzere, Fon Anasözleşmesine üye ülkelerin belirli şartlar altında kendi ulusal paralarını SDR veya konvertibl dövizler karşılığında Fondan geri satın almalarını gerektiren hüküm konmuştur. (Fon Anasözleşmesi Madde V Fıkra 7)

Böylece Fon üyesi ülke Fon içerisindeki ulusal parasının kotasını aşan bölümlerini, SDR yada Fonun uygun gördüğü konvertibl paralar karşılığında geri satın alır. Her üyenin geri satın almak zorunda olduğu ulusal para, bir yıl içinde Fon içindeki ulusal parasında meydana gelmiş olan artışın yarısının yine aynı yıl içinde üyenin para rezervlerinde meydana gelen artış yada azalışın yarısıyla toplanması sonucu bulunur. Üyenin bir yıl süresince para rezervlerindeki düşüş, Fondaki para artışından fazla ise bu kural, madde V fıkra 7 b gereğince uygulanmaz.

Örneğin, üye ülke 400 Milyon SDR lik bir kotaya sahipken 100 Milyon SDR tutarında Fondan döviz alımında bulunmuş ise, Fonun mali yılı sonunda bunun bir kısmını geri satın alması gerekir. Üyenin aynı yıl içinde para rezervlerinde değişiklik yoksa ve başka bir Fon üyesi bu ülkenin parasını talep etmemişse, bu ülke 50 Milyon SDR tutarında ulusal parasını geri satın almalıdır. Diğer ülkeler bu ülkenin ulusal parasını kullanmış ise kullanılan miktar bu tutardan düşüldür. Üye almış olduğu döviz dış ödemeler dengesizliğini gidermek için kullanmış, para rezervlerinde 50 Milyon SDR tutarında bir azalış olmuşsa bu durumda yukarıda belirtilen kural gereği, ödemesi gerekli 50 Milyon SDR den para rezervlerindeki azalışın yarısı olan 25 Milyon SDR lik bir düşme

yapılır. Yada para rezervlerindeki artış söz konusu ise bu artışın yarısını, ödemesi gerekli 50 Milyon SDR ye ilave etmesiyle bulunur. Böylece Fondan satın alınacak ulusal para belirlenmiş olur.

Fon Anasözleşmesinde geri satın alma işlemiyle ilgili yükümlülükler;⁵²

- a) Üyenin para rezervlerinin kotasınının % 150 nin altında olması,
- b) Üyenin Fon elindeki ulusal parasının, kotasınının % 75 inin altında kalması,
- c) Geri satın alımda kullanılacak paranın Fon içerisinde ki tutarı bu para sahibi ülkenin kotasınının % 75 ini aşması,
- d) Geri satın alınan tutarın, ilgili üyenin kotasınının % 25 ini aşmasına yol açacak biçimde uygulanamaz.

Fon Anasözleşmesi, üye ülkelerin geri satın alma işlemlerinde, hangi dövizlerin kullanılacağını da belirtmiştir. Geri satın almada, SDR yada kuvvetli paraları kullanma zorunluluğu getirmiştir. Fon Yönetim Kurulunun Şubat 1952 de almış olduğu kararlar, Fondaki çekiş haklarını kullanan ülkelerin üç ile beş yıl içerisinde, Fona geri ödemede bulunmalarını karara bağlamıştır. Ayrıca başka üyelerin Fona borçlu ülkenin ulusal parasını satın almaları halinde bu üyenin Fondan geri satın alması beklenen tutar, diğer üyelerin satın almış oldukları tutar oranında azalacağıda belirtilmiştir.

2.2. Genişletilmiş Fon Kolaylığı

IMF Yönetim Kurulunun 13 Eylül 1974 tarihli 4377-74/114 sayılı kararı ile uygulamaya konulmuş bir kredi türüdür. Fon yönetimi, üyelerine uzun vadeli ve daha fazla miktarlarda kaynak kullandırmak amacıyla; Üretim yapıları, ticaret ve fiyat düzeylerinde ki yapısal dengesizliklerin neden olduğu dış ödemeler dengesizliğini gidermek ve kalkınmayı

amaçlayan programlarını gerçekleştirmek isteyen, özellikle az gelişmiş üye ülkelere yönelik bir uygulamayı hedef almıştır.

Bu kolaylıktan yararlanmayı düşünen üye ülkeler, yardımın yapılacağı dönem süresince izlenecek politikaları ayrıntılı bir şekilde Fona bildirmek ve her oniki aylık dönemdeki gelişmeleri Fona rapor etmekle yükümlüdürler.

Yapısal nitelikteki sorunların Fonun öngördüğü koşullar altında çözümlenmek niyetinde olan üyeler, Fon ile destekleme anlaşması yerine Genişletilmiş Fon Kolaylığı çerçevesinde anlaşma yapabilirler. Genişletilmiş Fon Kolaylığına ilişkin gelişler, üç yıllık dönemi kapsar ve üye ülkeye kotasının % 140 ı oranında kredi kullanma olanağı sağlar. Bu uygulama sonucu üye ülkenin Fonda biriken ulusal parası kotasının % 265 ine ulaşır. Çünkü;

Üyelik için yatırılan ulusal para kotanın	% 75
Rezerv Dilimi için yatırılan ulusal para kotanın	% 25
İlk kredi Dilimi için yatırılan ulusal para kotanın	% 25
Genişletilmiş Fon Kolaylığı çerçevesindeki gelişler için yatırılan ulusal para kotanın	%140
Toplam	<u>%265</u>

Yüzde 265 üst sınırı oluşturur.

Bu kolaylıktan yararlanan üyeler, gelişlerin yapıldığı tarihten sonra 4,5 ile 10 yıl içinde 12 eşit taksitte Fondan ulusal paralarını geri satın almaları zorunludur.⁵³

Genişletilmiş Fon Kolaylığından yararlanan üyenin ödeyeceği hizmet bedeli % 05, ödeyeceği faiz ise % 7 olarak belirlenmiştir. Mayıs 1984 den beri uygulanan, 1985 yılı içinde geçerli olan oranlardır.⁵⁴

(53) IMF Survey September 1984, s.8

(54) İbid, s.9

2.3. Ek Finansman Kolaylığı ve Genişletilmiş Yardım Politikası

Uluslararası Para Fonu, 1979-1981 yılları arasında ciddi dış ödeme sorunlarıyla karşı karşıya olan üyelere, yeni olanaklar sağlamak için 23 Şubat 1979 tarihinde 5508-77/127 sayılı Yönetim Kurulu kararıyla, uluslararası likidite sıkıntısı içine düşen üyelere Ek Finansman Kolaylığı altında daha fazla kaynak kullandırmayı amaçlamıştır.

Fon bu kolaylık için gerekli kaynağı, 14 üye ülke ve uluslararası kurumlardan, borçlanma anlaşmaları yoluyla sağlamıştır. Sağlanan 7,784 Milyon SDR üyelere Ek Finansman Kolaylığı altında tahsis edilmiştir.

Üyenin Ek Finansman Kolaylığından yararlanması koşullara bağlanmıştır. Fon ile üye arasında bir destekleme anlaşmasına varılmış ise, bu kolaylığın üyeye tahsis edilebilmesi için, anlaşmanın ilk kredi diliminin yanı sıra ikinci, üçüncü ve de dördüncü kredi dilimlerini kapsamaları zorunludur. Bu kolaylıkta, üye kotasının % 102,5 i oranında çakme yapabilir. Bu tutar ise dört ayrı dilim halinde üyeye verilir. Bu dört dilimden ilki kotanın % 12,5 i kadar olup Doğrudan Alımlardaki ilk kredi dilimiyle beraber kullanılır. Geriye kalan üç dilimin her biri ise kotanın % 30 u kadar olup Doğrudan Alımlardaki üç kredi dilimiyle beraber kullanılır. Destekleme anlaşması ve Ek Finansman Kolaylığının beraber yürütülmesi halinde anlaşmanın normal süresi bir yılı aşmakta, üç yıla kadar uzatılabilmektedir. Eğer Fon ve üye arasında Genişletilmiş Fon Kolaylığı çerçevesinde anlaşmaya varılmışsa üye ülke Ek Finansman Kolaylığı yoluyla kotasının % 140'nı talep edebilir. Çok özel durumlarda bu oranlar aşılabılır.⁵⁵

(55) G. Günver Turan, a.g.e. s.132

Fonun borçlanarak elde ettiği bu tutarlara ödeyeceği faiz oranları, beş yıl vadeli ABD devlet tahvillerinin ortalama getirisine eşit düzeyde olacaktır. Yani faiz ödemeleri 1 Temmuz 1978 den başlayarak her altı aydaki getiri ortalamasının hesaplanmasıyla bulunacaktır. Üyelerin ise bu kolaylık altında Fondan çekişleri için ödeyecekleri bedeller şu şekilde belirlenmiştir.⁵⁶

Hizmet Bedeli % 05

3,5 yıla kadar süreli

çekişler için faiz : Fon tarafından ödenen faiz + % 02

3,5 yıldan fazla süreli

çekişler için faiz: Fon tarafından ödenen faiz + % 0325

olarak tesbit edilmiştir.

IMF nin 13 Mart 1981 de aldığı kararla, Ek Finansman Kolaylığına destek olan ve bu kolaylığın yerini alan bir politika uygulamaya yönelmiştir. Bu politika Genişletilmiş Yardım Politikası yada Genişletilmiş Kolaylık olarak adlandırılır.

Fonun Genişletilmiş Yardım politikası (Enlarged Access Policy) ciddi ödemeler dengesizlikleriyle karşı karşıya olan üyelerine kotalarına bağlı yardımı hedefliyor. Bu politika ile Ek Finansman Kolaylığında olduğu gibi, Stand-by anlaşmalarıyla desteklenen programlar için kullanılır. Yada Genişletilmiş Fon Kolaylığı çerçevesindeki anlaşmalarla sağlanır.⁵⁷

Üyelerin Genişletilmiş Yardım Politikasına göre çekişleri için ülkelerin Fon politikalarına uygun faaliyetlerde bulunmaları, Fon ile işbirliği içinde sorunlara çözüm getirmeleri gereklidir.

Genişletilmiş Yardım Politikası altında çekişler normalinde

(56) IMF Survey September 1984, s.9

(57) İbid, s.8-9

bir yıl geçerli olan Stand-by anlaşmaları ile yada uygun durumlarda üç yıl için uzatılan anlaşmalar ile gerçekleşir. Üyeler yıllık, kotalarının % 102-125 i oranında çekme yapabilirler. Bu oranlar Fon tarafından zaman zaman kararlaştırılan yöntemlerle değiştirilebilir. Şu andaki yürürlükte olan bu oranlarla üç yıl sonunda üyenin çekebileceği kümülatif kredi, kotasının % 306-375 ine ulaşırki Fon mali yardımları içerisinde en büyük kolaylığı oluşturur. İstisnai durumlarda artırılacak bu limitler, tampon stok ve Telafi edici kolaylıkların dışındadır.

Üyelerin gerek Stand-by, gerekse Genişletilmiş Fon Kolaylığı anlaşmaları çerçevesinde Fondan aldıkları kredilerin kaynakları, Fonun kendi olağan kaynakları ile ödünç alınan kaynakların Fon tarafından belirlenmiş oranlarından oluşur. Stand-by anlaşmaları sonucunda verilen kredilerde bu oranlar 2/1 dir, yani Stand-by anlaşmaları yoluyla Genişletilmiş Yardım Kolaylığı çerçevesinde üyelere sağlanan kredi kaynağının iki birimi Fonun kendi olağan kaynağından, bir birimi ise borçlanma yolu ile sağlanan kaynaklardan oluşur. Eğer üyelere Genişletilmiş Fon Kolaylığı çerçevesinde kredi sağlanıyorsa; olağan kaynaklar / ödünç alınan kaynaklar oranı 1/1 dir. Bazı özel durumlarda Fon tarafından sağlanan ve bu limitleri aşan kredi tahsillerinde ise bu miktarın tamamı ödünç alınan kaynaklarla karşılanır.⁵⁸

Fon tarafından her mali yıl sonunda üyelere tahsis edilen kredi limitleri gözönüne alınarak ve Fonun durumu da değerlendirilerek yeniden belirlenir. Bu politika çerçevesinde verilen krediler için üyelerin Fona yatıracığı bedeller; hizmet bedeli olarak % 05, yıllık faiz bedeli ise Fon tarafından borçlanmanın net maliyetine % 02 ilave edilerek belirlenir.

2.4. Telafi Edici Finansman Kolaylığı

IMF yönetim Kurulunun 27 Şubat 1963 tarihli 1977 (6318) sayılı kararı ile kabul edilen, Telafi Edici Finansman kolaylığı özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde, ihracat gelirindeki dalgalanmaların kalkınma süreci üzerindeki etkisini azaltmak, kendi kontrolleri dışında ortaya çıkan ihracat geliri azalışlarının doğurduğu ödemeler dengesi sorunlarını hafifletmek amacıyla üyelere ek yardım için oluşturulmuştur.

Üye ülkelerin bu kolaylıktan yararlanabilmesi için ihracat gelirindeki düşüşün kısa vadeli olduğuna, kontrolünün kendisi dışındaki koşullara bağlı olduğuna, ayrıca Fon ile işbirliği içinde dış ödemelerinde karşılaştığı güçlüklerle uygun çözümler arayacağına Fonu inandırması gereklidir. Üye ülkenin Telafi Edici Finansman Kolaylığından çekebileceği miktar; hesaplanan dış açık miktarını ve ülkenin Fondaki kotasının belirlenen limitini aşamaz. Bu konuda hesaplama yapılırken üye ülkenin gerek Telafi Edici Finansman kolaylığından gerekse Tampon Rezerv Kolaylığından yaptığı geçişler gözönünde tutularak çifte telafiden kaçınılmağa çalışılır.⁵⁹

Telafi Edici Finansman Kolaylığı, başlangıçta mal ihracatından elde edilen gelirdeki düşüşü kapsamına almışken 1979 yılından itibaren bazı hizmet kategorilerinde de kapsamına dahil ederek, özellikle Turizm ve işçi döviz transferlerinde görülen açıkları da bu kolaylığın kapsamına almıştır. Fon 21 Mayıs 1981 de tahıl ithalatı maliyet fazlalığının neden olacağı açığı da yardımın kapsamına dahil etmiştir.⁶⁰

(59) Canan Balkır; "AGÜ'nün İhracat Dalgalanmalarının Yarattığı Güçlüklerin Azaltılmasında IMF'nin Telafi Edici Finansman Kolaylığı"

Banka ve Ekonomik Yorumlar, Ekim 1984, s.43-44

(60) IMF Survey September 1984, s.16

Üye Ülkenin Telafi Edici Finansman Kolaylığından yararlanmasında esas alınan iki önemli sınırlama vardır. Bunlar dış açığın miktarı ve Fon tarafından belirlenen limitlerdir. Açığın miktarı, son oniki ayda görülen ihracat gelirindeki düşüş ile beş yıl için belirlenen ihracat trend değeri arasındaki farktır. Trend değeri söz konusu yıl başlangıç alınarak önceki iki yılın gerçekleşen değerleri ile sonraki iki yılın tahminlerine dayanan değerlerinin geometrik ortalaması alınarak belirlenir. 1979 yılına kadar aritmetik ortalama uygulanırken, 1979 yılından bu yana geometrik ortalama esas alınmaktadır.⁶¹

Telafi Edici Finansman Kolaylığının 1963 yılında düzenlenen şekliyle üyeler bu kolaylıktan kotalarının % 25 i oranında yararlanmaktaydılar, 1966 da % 50 ye, 1975 de % 75 e ve 1979 da % 100 e çıkarılmıştır. 1981 yılında getirilen düzenlemelerle, bu oran % 105 olarak tesbit edilmiştir.

Uygulamada, üyelerin bu kolaylıktan yararlanmasında belirlenen esaslar şu şekildedir. Eğer ödemeler dengesizliği mal ihracat gelirindeki düşüşlerden, Turizm ve işçi döviz transferindeki açıklardan kaynaklanıyorsa; kotasının % 83 ü oranında çekme yapabilmektedir. Yada tahıl ithalatı maliyet fazlalığının sebep olduğu açığı dikkate alıyorsa, belirlenen oran yine % 83 dür. Eğer her ikisini birden Fon dikkate alıyorsa üye kotasının % 105 i oranında bu kolaylıktan yararlanabilir. Çekişler % 50 ye ulaşınca, üye ülkenin Fon ile daha sıkı işbirliğine gitmesi zorunluluğu vardır.⁶²

Telafi Edici Finansman Kolaylığından yapılan çekişlerde, geri ödemeler alım tarihinden sonraki üçüncü yılın başından beşinci yılın sonuna kadarki dönemde dört eşit taksitte yerine getirilir. Bu kolaylık

(61) Canan Balkır, a.g.m. s.45

(62) IMF Survey September 1984, s.7-8

için uygulanan hizmet bedelleri ve faiz oranları, Mayıs 1984 den itibaren, hizmet bedeli olarak % 05, faiz bedeli ise yıllık % 7 olarak tesbit edilmiştir. Bu oranlar 1985 yılı içinde de uygulanan oranlardır.⁶³

2.5. Tampon Stok Kolaylığı

Uluslararası Para Fonu Yönetim Kurulunun 25 Haziran 1969 tarihli 2772-69/47 sayılı kararı ile kabul edilen Tampon Stok Kolaylığı, üye ülkelerin ödemeler bilançosunda meydana gelen uluslararası temel malların (Halay, Şeker, Kakao, Kauçuk gibi) fiyat istikrarsızlıklarından kaynaklanan dengesizliklerin giderilmesi amacıyla kullanılır.

Tampon Stok Kolaylığı, uluslararası belirlenmiş bazı mallar için stok yaratmayı ve bu malların fiyatlarına belirlenen alt ve üst sınırlar arasında tutmayı amaçlar. Bu amacı gerçekleştirmek için başlıca alıcı ve satıcı ülkeler kendi aralarında uluslararası Tampon Stok Anlaşmaları yapıp bir uluslararası kuruluş yaratır.⁶⁴

Uluslararası Tampon (emtia) Stok Anlaşmaları (1977 yılında yapılan Şeker Anlaşması, Uluslararası Kakao Birliği, Beşinci Uluslararası Halay Anlaşması) çerçevesinde dış ödemelerinde zorluklarla karşılaşan Üyelerin mali yükümlülüklerini karşılayabilmesi için sağlanan Tampon Stok Kolaylığı, üye ülkeye kotasının % 45 i oranında bir çekme olanağı sağlar.⁶⁵ Üyeler Tampon Stok Kolaylığı altında çekiş haklarına kullanırken Telafi Edici Kolaylıkta olduğu gibi on iki ay içerisinde çekebilecekleri tutarlar konusunda bir sınırlamaya tabi değildirler. Ancak bu iki kolaylık çerçevesinde yapılabilecek toplam çekişlere bir üst sınır tanınmıştır. 1975 de Fon bu iki işleme uygulanan üst sınırı

(63) IMF Survey September 1984, s.9

(64) S. Ridvan Karluk, a.g.e. s.442

(65) IMF Survey September 1984, s.8

iptal ederek Tampon Stok Kolaylığı altında kotasının % 45 i oranında alımda bulunabileceklerine karar vermiştir.

Bu gelişlerde yine üye ülkenin Fon ile işbirliğinde bulunarak dış sorunlarına uygun çözümler getirmesi ve dengesizliği giderici faaliyetlerde bulunması gerekmektedir. Bu kolaylıktan yararlanan üyelerin ödedikleri hizmet bedelleri ve yıllık faizler için en son Mayıs 1984 de belirlenen ve 1985 içinde öngörülen oranlar şöyledir.⁶⁶

Hizmet Bedeli	% 05
Yıllık Faiz	% 7 dir.

2.6. Petrol Kolaylıkları

Petrol ve türevlerindeki fiyat artışlarının üye ülkelerin ekonomileri üzerinde ki etkilerini ve ödemeler dengesi zorluklarını gidermek amacıyla, 1974-1975 yılları için uygulamaya koyduğu bu kolaylıkların finansmanında Fon kaynaklarının yanı sıra dış ödemeler fazlası olan ülkelerden ve petrol ihraç eden ülkelere borçlanma yoluyla kaynaklar sağlanarak üyelere tahsis edilmiştir. Bu kolaylık iki yıllık bir süre için öngörülmüş, dolayısıyla Mayıs 1976 da sona ermiştir.⁶⁷

2.6.1. 1974 Petrol Kolaylığı

Petrolün ithal fiyatlarındaki artış nedeniyle ödemeler dengesi zorluklarıyla karşılaşan üye ülkelere, 13 Haziran 1974- 27 Şubat 1975 tarihleri arasında verilen krediler petrol ve türevlerinin fiyatlarındaki artışın yarattığı maliyetlerden, üyenin 1973 yılı para rezervlerindeki % 10 luk bölümünün çıkarılmasıyla elde edilen tutar ile belirlenmiştir. Fon, Eylül ve Aralık 1974 te üyenin petrolden ileri gelebilecek açıklarının hesaplanışını biraz değiştirmiş, kolaylık üye kotasının % 75 ini aşmadığı sürece petrol ithali maliyet artışının tamamının

(66) IMF Survey September 1984, s.9

(67) İlker Parasız, a.g.e. s.249

karşılanmasını öngörmüştür.⁶⁸

Üyeler almış oldukları bu kredileri yedi yıl içerisinde onaltı taksitte geri ödemek durumundadırlar, bu krediler için ödenen hizmet bedeli ve faiz oranları şu şekildedir.⁶⁹

Hizmet Bedeli	% 05	
1-3 Yıl için faiz	% 6,875	
3-4 Yıl için faiz	% 7	
4-7 Yıl için faiz	% 7,125	lik oranlar uygulanmıştır.

2.6.2. 1975 Petrol Kolaylığı

4 Nisan 1975 de yürürlüğe giren bu kolaylık ile ülkeler, kotaların % 125 i tutarında yada hesap edilen petrol ithali maliyetindeki artışın % 85 i oranında bu kolaylıktan istifade edebilirler. Bu iki kriterden en düşük tutar vereni uygulanır.⁷⁰

1975 Petrol Kolaylıklarında uygulanacak bedeller, 1974 petrol kolaylığına göre arttırılmıştır. Bu oranlar;

Hizmet Bedeli	% 075
1-3 yıl için faiz	% 7,625
3-4 Yıl için faiz	% 7,750
4-7 Yıl için faiz	% 7,875 dir. ⁷¹

Fon, Petrol Kolaylığı çerçevesinde 6,9 Milyar SDR tutarında, başta petrol ihraç eden ülkeler olmak üzere, ödemeler bilançosu fazla veren ülkelerle borç anlaşması imzalamıştır. Fonun bu kolaylık altında vermiş olduğu krediler diğer kredi türlerini hiç bir şekilde etkilemeyecek biçimde gerçekleştirilmiştir. 1975 petrol kolaylığında 1974 petrol kolaylığına göre daha sıkı koşullar altında kredi verme işlemi yürütülmüştür.

(68) G. Günver Turan, a.g.e. s.137, 96 sayılı dipnot

(69) IMF Annual Report, 1979, s.113

(70) G. Günver Turan, a.g.e. s.137

(71) IMF Annual Report 1979, s.113

2.7. Para Yardım Hesabı

Fon Yönetim Kurulunun 1 Ağustos 1975 tarihli kararıyla oluşturulan, Fondaki diğer hesaplardan bağımsız olarak yürütülen düzenlemedir. Fon bu hesap ile ilgili kararı her sene gözden geçirerek uygulamanın devamına ihtiyaç kalıp kalmadığına saptar. 24 Fon üyesi ve İsviçre'nin katkısıyla oluşturulan bu hesaptan yararlanabilecek ülkelerin listesi Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği tarafından düzenlenmiştir. Üyelerin bu hesap çerçevesinde alabilecekleri fonlar, üyelerin 1975 petrol kolaylıklarından bir yıl içinde yaptıkları döviz alımları sonunda, Fondaki ulusal paralarının kotalarını aşan tutarının belli bir yüzdesine göre hesaplanır. Bu uygulamanın amacı; belirlenen ülkelerin 1975 Petrol Kolaylıkları çerçevesinde yaptıkları alımlar üzerinden ödemeleri gereken yıllık faiz oranını düşürmektir.⁷²

Fonun 1976 yılındaki bu uygulaması ile 1975 Petrol kolaylığından yararlanan üyelerin ödemeleri gerekli faiz oranını % 7,7 den % 2,7 ye düşürmüştür. Yapılan yardımın miktarı ise belirlenen 18 üye ülke için 1975 Petrol Kolaylıkları çerçevesinde yapılan çekişlerin % 5 i oranında uygulanmıştır. Görüldüğü gibi Para Yardım Hesabı Üyeler yönünden bir borç alma işlemi olmayıp sadece Petrol Kolaylığı çerçevesinde alınan faizlerin düşürülmesini içeren yardım şeklinde bir uygulama olmuştur.

2.8. Emniyet Fonu

Ocak 1976 da Jamaika'da alınan kararların uygulaması olarak IMF 5 Mayıs 1976 da 5069- 76/72 sayılı Yönetim Kurulu kararı ile Emniyet Fonu adı verilen, görevi ödemeler bilançolarını denkleştirmeye çaba gösteren gelişmekte olan üye ülkelere yönelik kredi vermeyi amaçlayan bir uygulamaya geçmiştir.

(72) G. Günver Turan, a.g.e. s.152

Emniyet Fonu, Para Yardım Hesabı gibi hukuken Fonun diğer hesaplarından ve kaynaklarından bağımsızdır. Fonun bu kaynağı temelde IMF'nin piyasa fiyatları üzerinden satacağı altınlardan elde edeceği kârlar ve bu kârların yatırılması, işletilmesi sonucu elde edilecek gelirler Emniyet Fonuna yapılan diğer kaynak transferleri ve Fonun diğer gelirlerinden oluşur.

Emniyet Fonu çerçevesinde kaynak tahsisi iki devrede gerçekleşmiştir. 1 Temmuz 1976 dan 30 Haziran 1978 sonuna kadar ki ilk devre ile 1 Temmuz 1978 den 30 Haziran 1980 sonuna kadar uzanan ikinci devrede veya her iki devrede de fonları talep etme hakkına sahip olan ülkeler, IMF yi dış ödemelerinde yardıma ihtiyacı olduğuna ve bunu düzeltmek için ciddi çabalar sarfettiğine inandırması ve uygulamayı düşündüğü politikaları Fona bildirmesi gerekliydi.

Üyelere her bir dönemde sağlanan borçlanma olanağı kendi kotalarının Fonun toplam kotasına oranı ile sınırlandırılmıştı. İlk dönemde 43 ülke, ikinci dönemde ise 59 ülke Fonun bu kaynağından yararlandırılmıştır. Bu kaynaklardan yararlanan üyeler % 05 oranında faiz öderler. Aldıkları kredileri altıncı yılın, altıncı ayından başlamak üzere onuncu yılda tamamlamak koşulu ile altı aylık ve on taksitte geri ödemeleri gereklidir. Fon gerekirse borcun iadesi ile ilgili şartları gözden geçirir, ilgili üyenin talebi üzerine ödenmesi gereken taksitler yeniden düzenlenebilir.⁷³

Fon 2 Nisan 1981 tarihinde Emniyet Fonundan borç verme işlemine son verdiğini bildirmiştir. Emniyet Fonundan Haziran 1976 dan bu yana toplam 2,991 Milyon SDR tutarında, Fona üye ülkelere kredi kullandırmıştır.⁷⁴

(73) G. Günver Turan, a.g.e. s.154

(74) IMF Survey September 1984, s.16

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN FONDAN KREDİ KULLANIMI

Bu bölümde, Türkiye IMF ilişkileri kısaca açıklanarak, Türkiye'nin kredi kullanma zorunluluğu belirtilecek ve en son duruma göre, Türkiye'nin Fondan potansiyel ve fiili kredi kullanım olanakları açıklanacaktır.

1. TÜRKİYE IMF İLİŞKİLERİ

IMF nin kuruluş yıllarında, Türkiye'de izlenen ekonomik politikalar hiç de Fon amaçlarına uygun değildi, hatta tam tersi politikalar izleniyordu. Özel sektörü teşvik amacıyla çıkarılan "Teşviki Sanayi Kanunu" kaldırılmış, koyu bir devletçilik uygulaması altında Özel sektör bir kenara itilmişti. 1940 yılında çıkarılan Milli Koruma Kanunu ile de Devlete ekonomik alanda geniş yetkiler verilmiş, bütün piyasalara Devletin müdahalesi arttırılmıştı. Bu dönemde savaş koşulları nedeniyle dışa kapalı ekonomi politikaları izlendiğinden, ithalat ve ihracat takas ve kliring usullerine göre yürütülmekteydi, dış ticarete korumacılık yaygın bir şekilde uygulanıyor ve Sabit Döviz Kuru politikası yürütülüyordu.

İkinci Dünya Savaşı sırasında izlenen "Silahlı Tarafsızlık" politikası sonucu enflasyonist eğilimler hızlanmış, 1939-1943 arasında fiyatlar % 450 artmıştı, aynı dönemde para arzı 307 Milyon liradan Bir Milyar 530 Milyon liraya yükselmışti. Oysa mal ve hizmetlerde reel bir artış gerçekleşmemişti.⁷⁵

Türkiye de oluşan enflasyona karşılık, sabit döviz kuru politikası izlenmesi ve diğer ülkelerin kendi içlerinde devalüasyon savaşına girişmeleri, lira ile diğer paralar arasında değer farkı oluşturmuştu.

(75) Yalçın Doğan, IMF Kısacasında Türkiye, Toplum Yayınevi, Ankara: 1980

1946 yılına gelindiğinde, gerek diğer ülkelerle Türkiye'nin fiyatlar genel seviyesindeki farklılık, gerekse Bretton Woods anlaşması çerçevesinde Türkiye'nin IMF ye katılması ileri sürülerek, 128 kuruş olan 1 ABD Dolarınının değeri 280 kuruşa çıkarılmıştır. Diğer bir deyişle % 117 oranında devalüasyon yapılmıştır. Bu devalüasyonla bir taraftan ihrac edilemeyen mallara ihrac olanağı sağlanırken, diğer taraftan Fona üye olmak için paranın değerini diğer paraların değerlerine göre ayarlamak zorunluluğu yerine getirilmiştir.

Türkiye'nin Fona üye olabilmesi için, Fon Anasözleşmesinde belirtilen amaç ve politikalara uyması gerekiyordu. 1946 yılında yapılan devalüasyon, daha sonra gerçekleştirilen siyasal dönüşüm sürecinde, Batı ittifakı içinde yer almak, Batı dünyası ile siyasal ve ekonomik ilişkilere yönelmek, dış ekonomik ilişkilerde serbestliğe geçmek, yabancı yatırımları teşvik etmek gibi eğilimlerle, daha Fona girmeden onun politikalarına uygun davranılıyordu. Bu davranışları içerisinde yeterli görülen Türkiye, 11 Mart 1947 tarihinde IMF ye resmen üye olmuştur.

Türkiyenin kotası 11 Mart 1947 de 43 Milyon dolar olarak belirlenmiştir. IMF Anasözleşmesi gereğince Türkiye 43 Milyon un % 25 i olan 10 Milyon 750 bin doları altın olarak teslim etmiş, kalan % 75 e karşılık olan 32 Milyon 250 bin dolar için 90 Milyon 300 bin lira T.C. Merkez Bankasında Fon adına açılan özel bir hesaba yatırılmıştır. Türkiye'nin kotası 1967 yılında 70 Milyon dolara, 1970 de 151 Milyon dolara yükseltilmiştir. Daha sonra kotalar IMF de dolar yerine SDR cinsinden belirlenmiş, 1979 yılında da Türkiye'nin kotası 200 Milyon SDR ye yükseltilmiştir. 1980 yılında 300 Milyon SDR olarak belirlenen kota miktarı 1984 yılında 429,1 Milyon SDR olmuştur.⁷⁶

(76) Resmi Gazete. T. 6 Kasım 1984, No 18567. s.1

Türkiye sahip olduğu 429,1 Milyon SDR tutarındaki kotası ile IMF de 147 ülke arasında, kota büyüklüğü yönünden 42. sırada yer almaktadır. Guvernörler Kurulunda oy kullanmada ise % 048 oranında bir güce sahiptir.⁷⁷ Yönetim Kuruluna üye seçiminde Avusturya, Belçika ve Lüksemburg ile aynı grupta olduğundan, birlikte seçtikleri bir Yönetim Kurulu üyesi ve birde yardımcısı ile Türkiye de bu seçimde oy hakkını kullanmaktadır. Ancak, Türkiye'nin oylarının az olması nedeniyle - Belçika'nın yaklaşık 1/5 i, Avusturya'nın 1/2 si oranında- bugüne dek bir Türk yönetici yada yönetici yardımcısı seçilememiştir.

2. TÜRKİYEİN KAYNAK KULLANMA GEREKLİLİĞİ

Türkiye de izlenen kalkınma politikaları 1980 li yıllara kadar "içedönük" ve "ithal ikamesine" dayalıydı.⁷⁸ İthal ikamesine yönelik sanayileşmede umulan yararların gerçekleştirilememesi ekonomide sağlıksız bir yapı oluşturmuştur. (Yüksek koruma altında yüksek maliyetli, verimsiz asalak endüstrilerin ortaya çıkması, yabancı sermayeden umulan bulunamaması, dışa bağımlı ve yüksek kâr transferlerini gerçekleştiren yabancı sermaye olması gibi.) Oluşan sağlıksız yapı nedeniyle büyüme hedefleri ancak dış borçlanma yoluyla sağlanabilmıştır. Fakat sorunlar giderek ağırlaşmış, borçların geri ödenmesinde bile borçlanma yolu seçilmiş, borç düzeyi giderek yükselmiştir.⁷⁹

Borçlanmalardaki yükselme; ihracatın geliştirilememesi, zorunlu ithal girdilerinin varlığı yanında tüm dünya da yaşanan durgunluk dönemi ve petrol fiyatlarındaki aşırı yükselişin olumsuz etkisiyle giderek artmıştır. Uluslararası para piyasalarında ki faiz oranlarında ki yük-

(77) Ülkelerin Oy Güçleri İçin bkz. IMF Survey September 1984, s.7

(78) Necati Mumcu, "Dış Ticaret Kalkınma Stratejileri ve Beşinci Plan" İktisat Dergisi, Kasım 1984. Sayı: 240, s.63

(79) İbid, s.62-63

selişler borç tutarlarını daha da arttırmıştır. Türkiye 1980 li yıllara girerken tam bir borç çıkmazı ile karşı karşıya kalmıştır. Ülkede meydana gelen döviz darboğazı, sağlıksız yapıyı daha da körüklemiştir. Milli gelirdeki artışlar yerini düşüslere bırakmıştır.

Türkiyede 1980 li yılların başlangıcından itibaren dışa dönük ve Piyasa Ekonomisine dayanan politikaların izlenmesine başlanmıştır. Amaç, kalkınmayı gerçekleştirebilmek, borçları ödeyebilmek, ihracata yönelik politikaların sağladığı faydalardan (daha büyük piyasa için optimum kapasitede endüstrileşme, rekabetin sağlayacağı verimlilik, düşük maliyet, kalite yönünden gelişme, karşılaştırma üstünlüğünün bulunduğu alana yönelme gibi) yararlanmaktır. Oysa sanayinin yapısındaki uyumun henüz gerçekleşmemiş olması, arzulanan sonuçlara ulaşılmasını zorlaştırmaktadır. Hedeflere ulaşmadaki güçlüğü Türkiye nin özelliklerinde aramak gerekir. Bu özellikler gözönüne alındığında ve geçmişteki deneyler değerlendirildiğinde teorik analizde ulaşılan sonuçlardan önemli ölçüde sapma olacaktır.

Türkiye'nin dışalimında; hammaddeler, yarı mamüller ve sermaye malları önemli yer tutmaktadır. Bu direk üretimi ilgilendiren malların toplam ithalatı içindeki payı 1983 yılında % 97,8 iken 1984 yılı için % 95,5 olmuştur.⁸⁰ Ayrıca ülkedeki ham petrol ve petrol ürünleri ithalatı büyük bir yer tutmaktadır. Toplam ithalatın 1980-1984 yılları arasında sırasıyla % 48,7- % 43,3- 42,2- 39,5 ve 1984 de yedi aylık dönem için % 34,5 lik kısmını kapsamaktadır.⁸¹ Bu oranlar da gösteriyor ki Türkiye de dışalım gelire değil geniş ölçüde üretime bağlıdır. Üretim gerçekleşecekse bu alımların yapılması zorunludur. Oysa ihracatımızın düşük

(80) Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Ekonomik Rapor 1984, s.86 Tablo 54 den alınmıştır.

(81) İbid, S. 22 deki Tablodan alınmıştır.

düzeyde olması nedeniyle ödemeler bilançosunda önemli yer tutan dış ticaret dengesi her yıl zorunlu açık vermektedir. Bu açığın kapatılması diğer döviz kazandırıcı kalemlerle karşılanamadığından bizi zorunlu olarak dış kaynak kullanımına yöneltmektedir. Dış kaynaklar ise Türkiye de çok büyük ölçüde borçlanma yoluyla karşılanmaktadır.

Borçlanma konusu denince ilk akla gelen IMF oluyor. Çünkü bir ülkenin Uluslararası Para Piyasalarından borçlanabilmesi büyük ölçüde IMF nin onayını gerektiriyor. IMF nin öngördüğü istikrar programları sonucunda borç bulma olanağı doğuyor. Çünkü IMF nin onayı olmaksızın resmi özel yada Dünya Bankası gibi uluslararası hiç bir banka, kurum IMF önerilerini uygulamamakta direnen bir ülkeye kredi vermez.⁸² Bu durum karşısında Türkiye zorunlu olarak IMF istikrar politikalarını uygulamaya yönelmiştir. Ancak, Türkiye'nin kotasının küçüklüğü nedeniyle ihtiyacı olan yabancı kaynağa Fondan karşılayamamaktadır. Bir sonraki kısımda belirtildiği gibi potansiyel kullanım düzeyi dahi bu ihtiyacı karşılayacak düzeyde değildir. Ancak IMF ce kredi verilebilir ülke ünvanını alabilmek için yani Fonun "Yeşil Işığına" ihtiyacı olduğundan bu yolu seçmesi gerekmektedir.

3. IMF KAYNAKLARINI KULLANMADA POTANSİYEL DURUM

Türkiye nin 1985 yılı itibarıyla sahip olduğu 429.100.000 SDR tutarındaki kotasıyla IMF kaynaklarını kullanmada ki en son duruma göre Doğrudan Alımlar çerçevesinde alabileceği krediler tablo V de gösterilmiştir.

(82) Cheryl Payer, Borç Tuzağı IMF ve Üçüncü Dünya. Çeviren: Reşit

Ergezer. İstanbul: 1981, s.8

T a b l o V

Doğrudan Alımlar Yoluyla Kaynak Kullanımı

Türkiye'nin Fon- daki Kotası	Kredi Dilimleri	Fon Tarafından belirlenen çekme oranları (%)	Öngörülen (%) lere göre alına- cak kredi tutarı
429.100.000 SDR	Rezerv Dilimi	% 25	107.275.000
	1. Kredi Dilimi	% 25	107.275.000
	2. Kredi Dilimi	% 25	107.275.000
	3. Kredi Dilimi	% 25	107.275.000
	4. Kredi Dilimi	% 25	107.275.000
	Toplam		% 125

Tablo V de görüldüğü gibi Doğrudan Alımlar yoluyla yani destekleme anlaşmaları (Destekleme Anlaşmaları üçüncü bölümde 2.1 kısmında açıklanmıştır.) çerçevesinde üye ülkemiz kotasının toplam % 125 i oranında çekme yapabilecek ve 536.375.000 SDR tutarında kredi kullanabilecektir.

Eğer Türkiye Fon ile Genişletilmiş Fon Kolaylığı çerçevesinde kredi alma anlaşması imzalanmışsa, kullanabileceği kredi miktarı tablo VI da gösterildiği gibidir.

T a b l o VI

Genişletilmiş Fon Kolaylığı Çerçevesinde
Türkiyenin Fondan Kaynak Kullanımı (SDR)

Türkiyenin Kotası	Kredi Dilimleri	Fon Tarafından Belirlenen çek- me Oranları	Alınacak Kredi- lerin Miktarı
429.100.000 SDR	Rezerv Dilimi	% 25	107.275.000
	İlk Kredi Dilimi	% 25	107.275.000
	Genişletilmiş Fon Kolaylığı	% 140	600.740.000
	Toplam	% 190	815.290.000

Türkiye Genişletilmiş Fon Kolaylığı Çerçevesinde Fon ile anlaşmaya varmış ise kotasının % 140 ı oranında bu kolaylıktan, ayrıca buna ilave olarak rezerv dilimi ve ilk kredi diliminide kullanabileceğinden toplam çekişleri kotasının % 190 na ulaşır. Bu çekişler sonucu Fondan 815.290.000 SDR tutarında kredi sağlayabilir.

Şimdi Türkiye'nin Fona hiç borcu olmadığı kabul edilerek, Fon genel hesabı içerisinde işlem gören tüm kolaylıklar çerçevesinde, en son durum itibariyle Fondan kullanabileceği kredileri (Kota yüzdeleri ve yüzdelerine göre hesaplanan tutarlar üzerinden) topluca bir tablo üzerinde göstermek mümkündür. (Bkz. Tablo VII)

T a b l o VII

Türkiye'nin Fondan Çekebileceği Kaynakların Topluca Gösterimi

Kredi Türleri	Doğrudan Alımlar		Genişletilmiş Fon Kolaylığı	
	Fonun Belirlendiği oranlar %	% lere göre Kredi Miktarı	Fonun Belirlendiği oranlar %	% lere göre Kredi Miktarı
Doğrudan Alımlar				
a-Rezerv Dilimi	% 25	107.275.000	% 25	107.275.000
b-Kredi Dilimleri	4x % 25	429.100.000	1x % 25	107.275.000
Genişletilmiş Fon Kolaylığı	--	--	% 140	600.740.000
Genişletilmiş Yardım Politikası 3 x %125^x	% 375	1.609.125.000	% 375	1.609.125.000
Telafi Edici Finansman Kolaylığı^x	% 105	450.555.000	% 105	450.555.000
Toplam	% 605	2.596.055.000	% 670	2.874.970.000

Türkiye'nin Kotası

429.100.000 SDR

(x) Her iki kolaylıktada üst sınırlar esas alınmıştır.

Tablo VII de görüldüğü gibi Türkiye Doğrudan Alımlar çerçevesinde Fon ile anlaşmaya varmışsa, kotasının % 125 i oranında, rezerv dilimi ve dört kredi dilimi şeklinde 536.375.000 SDR tutarında kredi kullanabilir. Buna ilave olarak Genişletilmiş Yardım Politikası ile kotasının maksimum % 375 i oranında üç yıl içerisinde toplam 1.609.125.000 SDR kredi kullanabilir. Telafi Edici Finansman Kolaylığı ile kotasının % 105 i oranındaki kullanımı sonucunda 450.555.000 SDR lik çekmeler yapabilir. Tüm bu kolaylıklar sonucu Türkiye kotasının % 605 i oranında 2.596.055.000 SDR potansiyel kredi kullanma olanağı vardır.

Türkiye kredi kullanmak için Fon ile Genişletilmiş Fon kolaylığı çerçevesinde anlaşmaya varmış ise, bu anlaşma yoluyla alabileceği krediler % 25 lik rezerv dilimi, % 25 lik ilk kredi dilimi yanında % 140 lik ek bir kullanım yoluyla kotasının % 190 ı oranında toplam 815.290.000 SDR kredi kullanabilir. Buna Tampon Stok Kolaylığı dışında diğer kolaylıklar eklenince kotasının % 670 i oranında 2.874.970.000 SDR kredi kullanabilir. Türkiyenin Tampon Stok Kolaylığından kredi kullanamamasının nedeni Türkiyenin, uluslararası mal anlaşmaları kapsamına giren (Şeker, Kakao, Kalay gibi) malları ihraç etmediğinden bu kolaylıktan yararlanamaz.⁸³

4. IMF KAYNAKLARINI KULLANMADA FİİLİ DURUM

Türkiye Uluslararası Para Fonu kredilerinden yararlanmada, kotasının küçük oluşu, Fonun başlangıçta belirlediği kotalara uygulanan kredi çekme oranlarının düşüklüğü ve Türkiyenin IMF politikalarını uygulamadaki isteksizliği gibi nedenlerle 1980 li yıllara kadar Fondan iki üç yıl dışında önemli bir çekme gerçekleştirememiştir. 1947-1979 yılları arasında yapılan tüm çekişler tablo VIII de verilmiştir.

(83) Ridvan Karluk, a.g.e. s.444

T a b l o VIII

Türkiyenin IMF den Yaptığı Tüm Çekişleri

1947-1979 Milyon SDR

Yıllar	Çekilen Miktarlar	Yıllar	Çekilen Miktarlar	Yıllar	Çekilen Miktarlar
1947-1953	35,0	1961	16,0	1971	15,0
1954	-	1962	15,0	1972	-
1955	-	1963	21,5	1973	-
1956	-	1964	19,0	1974	-
1957	13,5	1965	-	1975	245,3
1958	25,0	1966	21,5	1976	129,2
1959	-	1967	27,0	1977	-
1960	-	1968	27,0	1978	202,3
		1969	10,0	1979	70,0
		1970	75,0		
				Toplam	967,3

Kaynak: International Financial Statistics, Year Book, 1980
Washington, D.C. s.13

Tablo VIII de görüldüğü gibi, 1947- 1979 yılları arasında kullanılan 967,3 Milyon SDR tutarındaki çekişlere karşılık, aynı dönem içerisinde Tablo IX da görüldüğü gibi 451,4 Milyon SDR tutarındaki miktar geri ödenmiştir. Her iki tabloda kapsadığı 33 yıllık dönem sonunda Türkiyenin IMF den net kullanımını 515,9 Milyon SDR dir. Bu aynı zamanda Türkiyenin Fona olan borcunu göstermektedir.

1980 yılından sonraki uygulamada, büyük ölçüde Fon İstikrar programları doğrultusunda hareket edildiğinden, hem Fon kaynaklarından büyük ölçüde yararlanılmış, hemde Uluslararası Para Piyasalarından kredi bulmada, IMF tarafından büyük ölçüde desteklenmiştir. 1980 yılından sonra Uluslararası Para Fonundan yapılan net kullanımlar ise tablo X da görüldüğü gibi 1.258,7 Milyon dolardır.

T a b l o IX

Türkiyenin IMF ye Yaptığı Geri Ödemeler

1947-1979 Milyon SDR

Yıllar	Ödenen Miktarlar	Yıllar	Ödenen Miktarlar	Yıllar	Ödenen Miktarlar
1947-1953	5,0	1961	5,5	1971	27,0
1954	6,0	1962	9,5	1972	90,3
1955	9,0	1963	17,5	1973	9,6
1956	-	1964	16,0	1974	-
1957	7,0	1965	15,0	1975	-
1958	8,0	1966	21,5	1976	-
1959	3,0	1967	19,0	1977	-
1960	3,0	1968	-	1978	62,5
		1969	21,5	1979	68,5
		1970	27,0		
				Toplam	451,4

Kaynak: International Financial Statistics, Year Book 1980,
Washington, D.C. s.13

T a b l o X

Türkiyenin 1980-1984 Yıllarında IMF den Net Kaynak Kullanımı

Yıllar	Net Kullanımlar
1980	461,0
1981	335,0
1982	205,0
1983	192,7
1984 ^x	65,0

Toplam 1.258,7 Milyon Dolar

Kaynak: Maliye ve Gümrük Bakanlığı, Ekonomik Rapor 1984. s.13 ve s.43
deki Tablolardan derlenmiştir.

(x) 1984 yılı için kullanılan miktar Ocak-Haziran dönemine aittir.

Tablo X da gösterilen bu değerler, net kullanım değerleri olup Fondan yapılan çekişlerden geri ödemeler düşüldükten sonraki net kullanım değerleridir. 1947-1979 yıllarını kapsayan 33 yıllık dönemle 1980 sonrası beş yıllık dönem karşılaştırıldığında IMF nin artan desteğinin açık bir şekilde görüldüğünü söyleyebiliriz. Bundan sonra IMF nin artan desteği, parasal olmaktan çok, Türkiyenin güvenilirliğinin ve iyi yolda olduğunun Dünyaya ilanı çerçevesinde olacaktır. Çünkü bir yanda IMF nin sınırlı kaynakları, bir yandada parasal olarak Türkiyeye verilebilecek krediler bugüne değin verilmiştir. Somut bir parasal boyutu bulunmamasına karşın IMF nin Dünya Finansman sistemine yönelik destek çağrısı asıl üzerinde durulması gereken olgudur. Burada gözden kaçırılmamalıdırki, IMF nin beklenen çağrısı ilk kez "zor duruma çare" şeklinde değil "iyiye gidise yardım" niteliğinde olacaktır. Bunun karılan dünya kredi hacminde Türkiyenin payının artmasına yardımcı küçümsememelidir.⁸⁴

Uluslararası Para Fonunun Özel Çekme Hakkı biçiminde yarattığı ve üyelerine tahsis ettiği, uluslararası rezervlerden Türkiyenin yararlanma düzeyi, yine kotası ile orantılı olarak 1970-1972 yıllarını kapsayan birinci dönemde 50,3 Milyon SDR olmuştur. 1970 yılında 18,3 Milyon, 1971 ve 1972 yıllarında 16 şar milyon SDR tahsis edilmiştir. 1979-1981 yıllarını kapsayan ikinci temel dönem için, Türkiyeye toplam 62 milyon SDR tahsisi öngörülmüştür. Bunlar 1979 yılı için 20,6 Milyon, 1980 ve 1981 yılları için 20,8 er Milyon SDR olup, Türkiyeye yapılan toplam SDR tahsisi 112.307 Milyon SDR dir.

(84) " IMF Desteği," Dünya Gazetesi. 10 Ocak 1984. s.1

S O N U Ğ

İki Dünya Savaşı sonrası ekonomik, askeri ve politik alanda üstünlüğünü kanıtlamış devlet ABD, 1929-1930 ekonomik bunalımı deneyiminide gözönünde bulundurarak, İngiltere ile birlikte savaştan sonra yeniden kurulacak olan uluslararası para ve ödemeler sisteminin yeniden düzenlenmesi ve Dünya ticaretini yeniden örgütleme hazırlıklarına başladı. Sistem içerisinde yer alacak tüm ulusların, para ve dış ekonomi politikalarının tek bir merkezden yürütülmesi hedefleniyordu. Yine serbest ticaret veri idi. Fakat serbest ticareti, serbestliği önlemeden kontrol edecek bir kuruma ihtiyaç doğmuştu. Bu kurum Uluslararası Para Fonu olmuştur.

Uluslararası Para Fonu, herşeyden önce bir büyük sistemin temelini oluşturmaktadır. 90 Milyar SDR büyüklüğünde üyelerin katılma ödenitelerini (kotalarını) denetleyen IMF nin Özel Çekme Hakkı biçiminde para yaratma yetkisinde vardır. Uluslararası rezervler içerisinde bunlar önemli bir yer tutmasada, Fonun en önemli güç kaynağını bu kuruluşun uluslararası bir kredi kurumu olarak sürdürdüğü işlev oluşturmaktadır.

Öncelikle dış tıkkama sorunlarıyla karşılaşan üyelerine istikrar politikaları empoze eden IMF, kendi olanakları içinde üyelerine finans desteği sağladığı gibi, bu konuda kredi vermekten çekinen bankalara öncülük etmekte, onlara cesaret vermektedir. Ancak IMF önerilerini uygulamamakta direnen yada IMF den kredi verilebilir ülke statüsünü alamayan bir ülkeye özel, resmi yada Dünya Bankası gibi uluslararası hiç bir banka kredi vermez. Dış ödeme sorunlarını çözmek için dış kaynaklara ihtiyaç duyan bir ülke er yada geç IMF önerilerine uymak zorundadır.

IMF de kuruluşundan günümüze kadar sanayileşmiş ülkelerin etkin olduğu görülmüştür, Etkinlikte sanayileşmiş ülkelerin Fondaki paylarının büyüklüğü yanında bu ülkelerin paralarının uluslararası ödemelerde genel

kabul görmesindedir. Ekonomik, askeri ve politik gücün dağılımındaki bir değişiklik, Fonda etkinliğin dağılımında değiştirecektir.

Gelişmekte olan ülkelerin ise, bir daha ödemeyecekmiş gibi aldıkları borçlara dış ödemeler dengesindeki açıklar nedeniyle döviz noksanlığında eklenince sorunlar giderek büyümektedir. Özellikle Dünya Petrol Bunalımından sonra nisbi fiyat dengesizliklerinin ortaya çıkması, Petrol üreten ülkeler lehine bozulan dengelerin zaman içinde gelişmiş ülkelere kendi mal ve hizmetlerinin fiyatlarını yükselterek yeniden kurmaları olgusu, petrol ithal eden gelişmekte olan ülkelerin ödemeler dengesinin iki yandan gelen fiyat baskıları ile iyice bozulmasına neden olmuş, Dünyada petrol ithal eden azgelişmiş ülkeler aleyhine, gelişmiş ülkelerin ve petrol ihracatçısı ülkelerin lehine bir servet kayması olgusu ortaya çıkmıştır.

1980 den sonra Dünya ekonomilerinde görülen resesyon, özellikle hammadde ihraç eden ülkelerin ihraç ettikleri malların fiyatlarındaki büyük düşüşler nedeniyle azgelişmiş ülkelere ödemeler dengesini iyice bozmuştur. Bunun üzerine Türkiye de dahil olmak üzere bir çok gelişmekte olan ülke 1980 li yıllarda IMF nin öngördüğü istikrar politikalarını uygulamak zorunda kalmışlardır. Kaldıkları son yıllarda yükselen ABD Doları, geçmişte önemli ölçüde borçlanmış olan ülkelerin borç ve borç taksit yükünü ağırlaştırmıştır.

Bu durumda IMF nin geleneksel kredi ve Fon kolaylıkları azgelişmiş ülkelerin sorunlarını hafifletmekte yetersiz kalmaktadır. Bu alanda önerilebilecek husus, IMF de azgelişmiş ülkelerin paylarının yükseltilmesi, bu ülkelere verilecek kredi limitlerinin genişletilmesi ve azgelişmiş ülkelerin aleyhlerine bozulan nisbi dengelerin (dış ticaret hadlerinin) düzeltilmesi yönünde çaba sarfetmesi ve bu yönde bazı kolaylıkların tanınması gereklidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Alkin, Erdoğan. "Uluslararası Para Fonu ve Türkiye Sorunu Üzerine" Para Kredi, Eylül 1981.
- Alpar, Cem. "Dış Borç Sorunu" Ekonomik Yaklaşım, Ankara İTİA Ekonomi Fakültesi. Yıl 1. Cilt 1. Sayı 3. 1980.
- Balkır, Canan. "Az gelişmiş Ülkelerde İhracat Dalgalanmalarının Yarattığı Güçlüklerin Azaltılmasında IMF'nin Telafi Edici Finansman Kolaylığı." Banka ve Ekonomik Yorumlar, Ekim 1984.
- Boratav, Korkut. Ergun Türkcan, Cevdet Erdost, Oktar Türel, Taner Berksoy, Bilsay Kuruç. IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye. Ankara: Savaş Yayınları, 1982.
- Brainard, Harry G. (Çev:Osman Tekok) Uluslararası İlişkiler. Ankara: Kalite Matbaası, 1975.
- Doğan, Yalçın. IMF Kışkacında Türkiye (1946-1980). Ankara: Toplum Yayınları No: 53, 1980.
- Evcimen, Orhan. "Uluslararası Para Fonu ve Görevleri" İktisat Gazetesi, 1 Mart 1984.
- Hiç, Mükerrrem. Para Teorisi. İstanbul: Ar Yayın Dağıtım, 1982.
- IMF. IMF Survey, September 1985. Washington D.C.
- IMF Annual Report 1979, Washington D.C.
- International Financial Statistics, Year Book. Volume IV 1980 Washington D.C.
- Kabaaloğlu, Hülya. "Uluslararası Para Piyasaları, IMF ve Ticaret Bankaları" Banka ve Ekonomik Yorumlar. Nisan 1979.
- Karlık, S. Rıdvan. Uluslararası Ekonomi. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1984.
- Kızılyallı, Hüsnü. Uluslararası Likidite Sorunundaki Son Gelişmeler. Ankara: Sevinç Matbaası, 1969.
- Muncu, Necati. "Dış Ticaret Kalkınma Stratejileri ve Beşinci Plan" İktisat Dergisi. Sayı 240. Kasım 1984.
- Maliye ve Gümrük Bakanlığı. Ekonomik Rapor, 1984.
- Öney, Erden. Uluslararası Para Sistemi. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 448 Sevinç Matbaası, 1980.
- Özbek, D. Saygın. Uluslararası Para Sistemleri ve Parasal İlişkiler. Ankara: Ankara İTİA Yayın No: 169, 1981.

- Parasız, M. İlker. Uluslararası Para Sistemi. Bursa: Bursa İTİA Yayın No: 38, 1980.
- Payer, Cheryl. (Çev: R.Ergener) Borç Tuzağı IMF ve Üçüncü Dünya. İstanbul: Yalçın Yayınları, 1981.
- Seyidoğlu, Halil. Uluslararası İktisat. Genişletilmiş İkinci Basım, Ankara: Turhan Kitabevi, 1978.
- Turan, G. Günver. Uluslararası Para Sistemi Dünü ve Bugünü. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1980.
- Türkcan, Ergun. "IMF'nin Kökenleri" Ekonomik Yaklaşım. Ankara İTİA Ekonomi Fakültesi, Yıl 1. Cilt 1. Sayı 3. 1980.
- "Yeni Uluslararası Para Sistemi Karşısında Gelişen Ülkeler" Ekonomik Yaklaşım. Ankara İTİA Ekonomi Fakültesi, Yıl 1. Cilt 1. Sayı 1. 1980.
- Uludağ, İlhan. Uluslararası Para Sorunları. İstanbul: İstanbul İTİA Nihad Sayar Vakfı Yayınları No: 331-564, 1980.